

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ - ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΟΜΕΑΣ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΟΣ
ΚΛΙΝΙΚΗ ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΕΓΧΕΙΡΗΤΙΚΗΣ ΕΝΤΑΤΙΚΗΣ
ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΠΟΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ ΟΙ
ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Χρήστος Τριανταφύλλου
Στρατιωτικός Ιατρός Γεν. Αρχίατρος Αναισθησιολόγος

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Ιωάννινα 2022

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ - ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΟΜΕΑΣ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΟΣ
ΚΛΙΝΙΚΗ ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΕΓΧΕΙΡΗΤΙΚΗΣ ΕΝΤΑΤΙΚΗΣ
ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΠΟΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ ΟΙ
ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Χρήστος Τριανταφύλλου
Στρατιωτικός Ιατρός Γεν. Αρχίατρος Αναισθησιολόγος

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Ιωάννινα 2022

«Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα Ν.5343/32. άρθρο 202, παράγραφος 2 (νομική κατοχύρωση του Ιατρικού Τμήματος)».

Ημερομηνία αίτησης του κ. Τριανταφύλλου Χρήστου: 07-12-2017

Ημερομηνία ορισμού Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής: 855/15-05-2018

Μέλη Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής:

Επιβλέπων:

Παπαδόπουλος Γεώργιος, Καθηγητής Αναισθησιολογίας

Μέλη:

Πέτρου Αναστάσιος, Επίκουρος Καθηγητής Αναισθησιολογίας

Τζίμας Πέτρος, Επίκουρος Καθηγητής Αναισθησιολογίας

Ημερομηνία ορισμού θέματος: 12-06-2018

«Η θεραπεία πόνου κατά την Ιπποκρατική εποχή και οι ομοιότητες με την παραδοσιακή κινέζικη ιατρική»

Ανασυγκρότηση Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής: 890α/07-05-2019

Επιβλέπων:

Παπαδόπουλος Γεώργιος, Καθηγητής Αναισθησιολογίας

Μέλη:

Βλάχος Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Αναισθησιολογίας

Τζίμας Πέτρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Αναισθησιολογίας

ΟΡΙΣΜΟΣ ΕΠΤΑΜΕΛΟΥΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ 975α/27-07-2021

1. Παπαδόπουλος Γεώργιος, Ομότιμος Καθηγητής Αναισθησιολογίας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
2. Βλάχος Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Χειρουργικής του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
3. Τζίμας Πέτρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Αναισθησιολογίας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
4. Μήτσης Μιχαήλ, Καθηγητής Χειρουργικής-Μεταμοσχεύσεων του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
5. Μπαλή Χριστίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Χειρουργικής του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
6. Παπαθανάκος Γεώργιος, Επίκουρος Καθηγητής Εντατικής Θεραπείας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
7. Καρακώστα Αγαθή, Επίκουρη Καθηγήτρια Αναισθησιολογίας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ανασυγκρότηση Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής: 993α/17-12-2021

1. Πασχόπουλος Μηνάς, Καθηγητής Μαιευτικής-Γυναικολογίας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
2. Βλάχος Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Χειρουργικής του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

3. Τζίμας Πέτρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Αναισθησιολογίας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
4. Μήτσος Μιχαήλ, Καθηγητής Χειρουργικής-Μεταμοσχεύσεων του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
5. Μπαλή Χριστίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Χειρουργικής του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
6. Παπαθανάκος Γεώργιος, Επίκουρος Καθηγητής Εντατικής Θεραπείας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
7. Καρακώστα Αγαθή, Επίκουρη Καθηγήτρια Αναισθησιολογίας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Έγκριση Διδακτορικής Διατριβής με βαθμό «ΑΡΙΣΤΑ» στις 30-05-2022

Ιωάννινα 03-06-2022

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Άννα Μπατιστάτου

Καθηγήτρια Παθολογικής Ανατομίας

Η Γραμματέας του Τμήματος

ΜΑΡΙΑ ΚΑΠΙΤΟΠΟΥΛΟΥ

Αφιερώνεται

Στον λατρεμένο μου γιο Τζώρτζη, στην πολυαγαπημένη Μητέρα μου Ειρήνη, και στον μονάκριβο Αδερφό μου Γιώργο, που είναι τα στηρίγματα της ζωής μου, καθώς και στον πιο υπέροχο άνθρωπο και επιστήμονα που έχω γνωρίσει τον Κύριο Παπαδόπουλο Γεώργιο.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Διαβάζοντας την πραγματεία του Ιπποκράτη «Περί Αρχαίας Ιατρικής» διαπίστωσα μια σημαντική ομοιότητα με την παραδοσιακή κινέζικη ιατρική. Στο κεντρικό κείμενο, που ονομάζεται NeiJing de Huang Di, ή στο Πλήρες κείμενο της Σωματικής Ιατρικής, όπως παρουσιάστηκε από τον I HuangDi (σε μεταφορική συνομιλία), οι λόγοι, για τους οποίους οι γιατροί δεν πρέπει να αγνοούν την αρχαία ιατρική και την ενσωμάτωση των φυσικών αρχών ως συμπλήρωμα σε νέα ευρήματα, ιδέες και μεθόδους στην ιατρική επιστήμη, παρουσιάζονται στην αρχή του κειμένου και πάλι στο τέλος του κειμένου στα κεφάλαια για την ιατρική δεοντολογία.

Οι ιδέες του Ιπποκράτη που παρουσιάζονται στο «Περί Αρχαίας Ιατρικής» είναι πανομοιότυπες με τις έννοιες που παρουσιάζονται σε αυτό το σπουδαίο έργο που συνθέτουν διάφορες ιατρικές γραφές από την αρχική δυναστεία των Χαν, ως επίσημο κείμενο περίπου στις 400-300 π.Χ.. Είναι μια σύμπτωση; Ή υπήρχε ένα κοινό ίδρυμα καθώς και μια ανταλλαγή πληροφοριών και ιδεών μεταξύ αρχαίων πολιτισμών που υποτιμήσαμε. Ίσως πρέπει να αναθεωρήσουμε την ιστορία μας με μια πιο παγκόσμια προοπτική και να αρχίσουμε να εφαρμόζουμε αυτή τη γνώση στο ζήτημα της ενσωμάτωσης της ολιστικής συμπληρωματικής ιατρικής στην τυποποιημένη ιατρική πρακτική προς όφελος της δημόσιας υγείας και της καλύτερης έκβασης για κάθε ασθενή.

Έτσι λοιπόν έθεσα ως στόχο να μελετήσω την αντιμετώπιση του πόνου κατά την Ιπποκρατική Περίοδο και τις ομοιότητες με την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική, ένα θέμα το οποίο δεν έχει μελετηθεί μέχρι σήμερα.

Στο σημείο αυτό θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον καθηγητή Αναισθησιολογίας Γιώργο Παπαδόπουλο που μου ανέθεσε το θέμα αυτό και τα μέλη της τριμελούς επιτροπής.

Θερμές ευχαριστίες απευθύνω επίσης στη σύζυγο μου που με στήριξε αφάνταστα πολύ την περίοδο της έρευνας και συγγραφής της διδακτορικής διατριβής.

Χρήστος Τριανταφύλλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.0	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
1.1	Ο πόνος μέσα από τους μύθους στην Αρχαία Ελλάδα	9
1.2	Η αντιμετώπιση του πόνου μέσα από τα έργα αρχαίων συγγραφέων.....	14
1.3	Η Ιπποκρατική εποχή	18
1.4	Ο Όρκος του Ιπποκράτη	24
2.	ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	26
3.	ΜΕΘΟΔΟΣ	27
4.0	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	28
4.1	Η Ιπποκρατική σκέψη.....	28
4.2	Η θεωρία του Ιπποκράτη για την αντιμετώπιση του πόνου και των ασθενειών	29
4.3	Η Θεωρία της Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής	33
4.4	Οι Μεσημβρινοί της παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής	38
4.5	Τα Κανάλια του Ιπποκράτη	42
4.6	Η αντιμετώπιση του πόνου με βότανα.....	48
4.7	Η αντιμετώπιση του πόνου με τομή / αφαίμαξη η με καυτηριασμό.	51
4.7.1	Σε ποια σημεία εφάρμοζε ο Ιπποκράτης με τομή / αφαίμαξη ή καυτηριασμό	51
4.7.2	Πότε εφάρμοζε ο Ιπποκράτης καυτηριασμό ή τομή/φλεβοτομία?	52
4.7.3	Πόσα σημεία περιέγραψε ο Ιπποκράτης για την τομή/ αφαίμαξη ή καυτηριασμό?	53
4.7.4	Είναι κοινά τα σημεία αφαίμαξης και καυτηριασμού με τα σημεία που εφαρμόζονται στην παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική?	53
4.7.5	Ποια ήταν η εξέλιξη στη θεραπεία πόνου με βότανα, τομή/ αφαίμαξη/ καυτηριασμό?	56
4.7.6	Υπάρχουν ενδείξεις ότι η φλεβοτομία και ο καυτηριασμός ήταν αποτελεσματικοί?.....	61
5.0	ΣΥΖΗΤΗΣΗ	62
6.	ΠΕΡΙΛΗΨΗ	65
	Aim-Background	66
	Methods.....	66
	Results.....	66
8.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	67

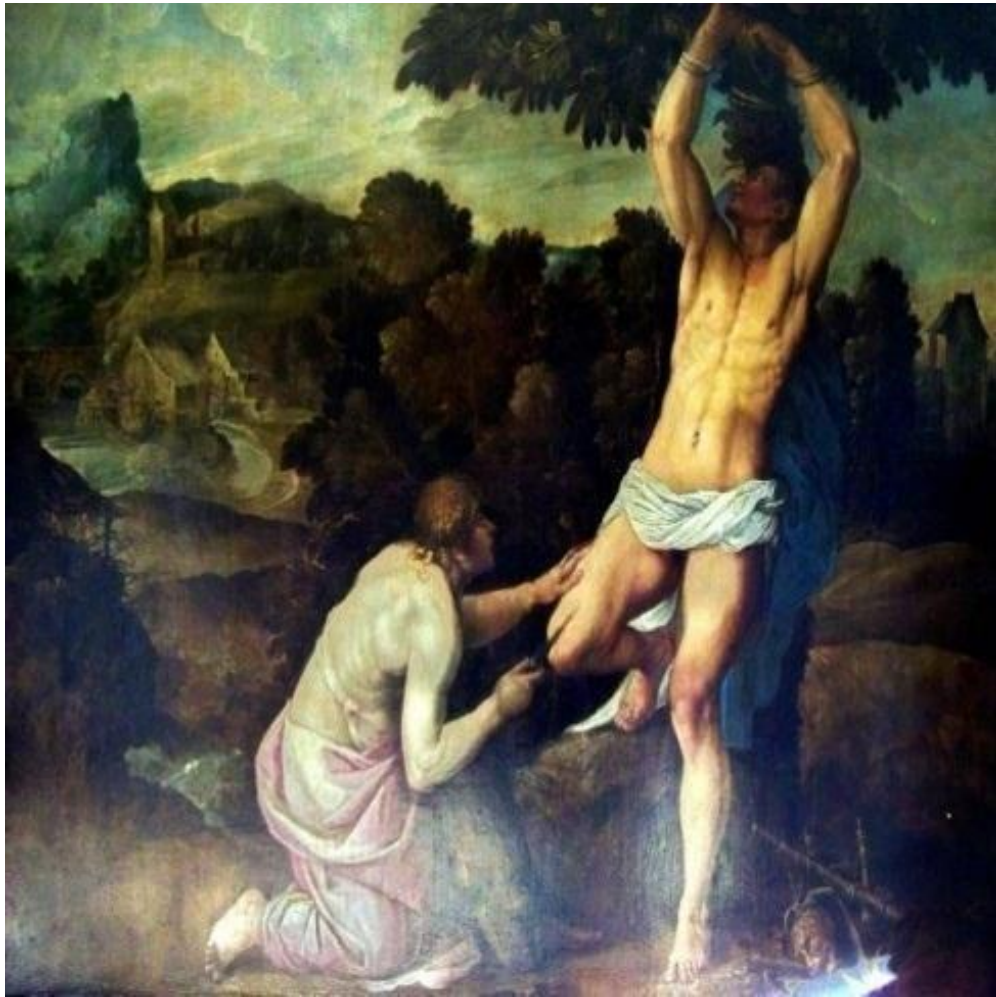
1.0 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο πόνος είναι συνυφασμένος με τη ζωή του ανθρώπου και τον προσβάλλει ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία, την οικονομική του κατάσταση και την πολιτισμική του συμπεριφορά. Ο πόνος συνήθως αντιμετωπίζεται με φόβο και αγωνία από τον άνθρωπο, αφού υποθάλπει την αυτονομία του και την αυτοεκτίμησή του, πολύ συχνά δε συνοδεύεται από αισθήματα μοναξιάς και απελπισίας.

Σύμφωνα με το Διεθνές Ινστιτούτο για τη Μελέτη του Πόνου (IASP), ο πόνος ορίζεται ως «μια δυσάρεστη αισθητηριακή και συναισθηματική εμπειρία που σχετίζεται με πραγματική ή δυνητική βλάβη ιστού ή περιγράφεται με όρους τέτοιας βλάβης».(1) Κάθε ανθρώπινη ύπαρξη διατρέχει την πορεία της από τη γέννησή της έως τον θάνατο, στενά συνυφασμένη με τη διεισδυτική παρουσία του πόνου. Χωρίς αυτόν, το ανθρώπινο γένος δεν θα είχε επιζήσει, αφού ο οξύς πόνος αποτελεί ένα σημαντικό μηχανισμό άμυνας του οργανισμού. Αντίθετα ο χρόνιος πόνος, η έντασή του οποίου αυξάνει προοδευτικά, εξακολουθεί να υπάρχει και μετά τον αναμενόμενο χρόνο αποδρομής της νόσου που τον προκάλεσε ή παρατείνεται για τουλάχιστον 3 – 6 μήνες από την αρχική προσβολή. Η μη αντιμετώπιση του πόνου θεωρείται εγκληματική αμέλεια και έλλειψη σεβασμού προς τον άνθρωπο.

1.1 *Ο πόνος μέσα από τους μύθους στην Αρχαία Ελλάδα*

Σύμφωνα με την αρχαία Ελληνική μυθολογία, ο Πόνος αναφέρεται ως γιος της Έριδας και εγγονός της Νύχτας, ο οποίος δόθηκε στους ανθρώπους για την κλοπή της φωτιάς από τον Προμηθέα. Θεραπευτής θεών και θνητών ήταν ο Απόλλωνας, ο οποίος παρασκεύαζε και χρησιμοποιούσε παυσίπονα βότανα, μια τέχνη που δίδαξε στο γιο του Ασκληπιό. (2)

Εικόνα: Ο θεός Απόλλων ως θεραπευτής

Ο πιο φημισμένος γιατρός σύμφωνα με τη μυθολογία, ήταν ο Κένταυρος Χείρωνας, ο οποίος καλλιεργούσε φαρμακευτικά βότανα και δίδασκε τη χρήση τους σε Έρωες, όπως τον Ιάσονα, τον Ηρακλή, τον Αχιλλέα. (4)

Από τη μυθική εκείνη εποχή υπάρχει η πρώτη αναφορά αβάστακτου, ανυπόφορου πόνου. Αφορά τον Κένταυρο Χείρωνα, που είναι γνωστός σαν ο «Πληγωμένος Θεραπευτής». Όταν πληγώθηκε μ' ένα φαρμακερό βέλος στο πόδι από τον Ηρακλή, στη μάχη των Τιτάνων, ένωσε αβάστακτο πόνο και η πληγή του ήταν αγιάτρευτη. Την ίδια στιγμή ήταν ανίκανος να πεθάνει με φυσικό τρόπο, όντας αθάνατος. Έτσι ζήτησε από τον Δία να τον απαλλάξει από την αθανασία για να απαλλαγεί από τον πόνο. (4)

Εικόνα 1

Ο μαθητής του Χείρωνα, Ασκληπιός, που διδάχθηκε την Ιατρική από τον πατέρα του Απόλλωνα, σύντομα απέκτησε φήμη κορυφαίου θεραπευτή που περιφέρεται ανά την Ελλάδα, θεραπεύοντας «πάσας τας νόσους δι' επωδών, διά φαρμάκων και δι' εγχειρήσεων», ανάστανε δε ακόμη και νεκρούς. (5,6) Η δύναμη του έργου του δίνει την αίγλη θεού στον κόσμο των θνητών. (3,4)

Από τον Ορφικό ύμνο για τον Ασκληπιό προκύπτει ότι η κύρια αρμοδιότητά του ήταν η αντιμετώπιση του πόνου: «θεραπευτή των πάντων». (5)

«Ασκληπιέ, Δέσποτα Παιάνα, που ανακουφίζεις τους πολλούς πόνους που οι βασανιστικές αρρώστιες προκαλούν στους ανθρώπους, ισχυρέ που χαρίζεις την ανακούφιση». (5)

Εικόνα 2: Ο θεός Απόλλωνας φέρνει το γιο του Ασκληπιό στον Κένταυρο Χείρωνα για να του μάθει την Ιατρική τέχνη.

Ο Ασκληπιός θεράπευε τραύματα και έλκη, καταπράυνε τις οδύνες, κατέπαυε τον πυρετό με κατευναστικά ποτά, έκανε τομές για την αφαίρεση των βελών και εφάρμοζε εξωτερικά βότανα. Ο Ασκληπιός θεράπευσε τα κατάγματα των μελών του Ιππόλυτου που είχαν συνθλιβεί, έδωσε φως στους τυφλούς γιους του Φοινέα και ανέστησε τον Λυκούργο και τον Καπανέα. Ο Ασκληπιός εφεύρε την μήλη για μήλωση των τραυμάτων, επινόησε διαφορετικά είδη επιδέσμων και σταθεροποιούσε τα κατάγματα σύμφωνα με την μαρτυρία του Πίνδαρου, Γαληνού και άλλων. (7,8, 11, 13)

Μετά τον θάνατό του Ασκληπιού του αποδίδονταν λατρεία και τιμές Θεού και ανεγέρθηκαν πολλοί ναοί προς τιμή του, που μετατράπηκαν σε σπουδαστήρια της ιατρικής τέχνης του Ασκληπιού και έδωσαν στον αρχαίο κόσμο τους Ασκληπιάδες. Αυτοί όμως, λόγω της κρατούσας ελληνικής ιδεολογίας περί ψυχής και σώματος παραμέλησαν τελείως την εσωτερική ανατομία.

Οι πρώτοι ναοί αναγέρθηκαν στο Άργος και στα Τίτανα Σικύωνα, το 1134 π.Χ. Τα πιο φημισμένα των Ασκληπιείων ήταν στην Κώ, στην Πέργαμο, στα Τρίκαλα και την Επίδαυρο. (5 – 8) Στα Ασκληπιεία η ιατρική ασκούνταν από ιερείς. (5,6)

Τα Ασκληπιεία ήταν κτισμένα σε ωραίο περιβάλλον, δενδρόφυτο, ώστε να αγγαλιάζει ο ασθενής, χωρίς υγρασία και κοντά σε ιαματικά λουτρά. (7 – 10)

Εκεί οι ασθενείς, για την αντιμετώπιση του πόνου προετοιμάζονταν ψυχολογικά, νήστευαν, πλένονταν, έκαναν δεήσεις, προσέφεραν θυσία στο βωμό και ακολουθούσαν διαδικασίες που περιλάμβαναν ακροάσεις μουσικών εκτελέσεων ή θεατρικών παραστάσεων, λουτρά, μαλάξεις και γυμναστική. Υποβάλλονταν επίσης σε υποκαπνισμούς δι' αρωμάτων ή καιόμενων αντισηπτικών βοτάνων, ενώ τους χορηγούνταν βότανα . Έπιναν επίσης ορισμένα αφεψήματα βοτάνων, τα οποία είχαν διουρητική, αποτοξινωτική ή τονωτική δράση. Το τελικό στάδιο ήταν η εγκοίμηση στο άβατο του Ασκληπιείου, με τη βοήθεια κατευναστικών ποτών. Η «εγκοίμηση», παράλληλα με τους άλλους σκοπούς που εξυπηρετούσε, επέφερε και την ανακούφιση από τους πόνους. Στον ύπνο τους, εμφανιζόταν ο θεός ή κάποια άλλη μορφή που εκτελούσε τη θεραπεία ή έδινε στον άρρωστο θεραπευτικές οδηγίες. (5 - 13)

Χαρακτηριστικό ανάγλυφο που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά και χρονολογείται τον 5ο π.Χ. αιώνα, απεικονίζει τον Ασκληπιό που εμφανίζεται στον ύπνο ασθενούς στο άβατο του Ασκληπιείου και τοποθετεί τα χέρια του στους ώμους γυναικείας μορφής που είναι ξαπλωμένη σε κλίνη και καλυμμένη με δορά ζώου, για να τη θεραπεύσει. Αναφορά θεραπευτικού αγγίγματος υπάρχει και στην Ιλιάδα: Όταν η θεά Κύπρη τραυματίστηκε στο χέρι από ένα «μακρύ δόρυ» και πονούσε φοβερά (Ιλ. Ε-330-360), ο θεός Άρης την οδήγησε στον Όλυμπο κι εκεί «η υπέροχη θεά Διώνη» με τα δύο χέρια σκούπισε το αθάνατο αίμα από το χέρι της Κύπρης και το χέρι γιατρεύτηκε και οι βαριοί πόνοι μαλάκωσαν». (9)

Εικόνα 3: Ο Ασκληπιός εμφανίζεται στον ύπνο της ασθενούς στο άβατο του ασκληπιείου και ακουμπάει το χέρι του για να τη θεραπεύσει

1.2 Η αντιμετώπιση του πόνου μέσα από τα έργα αρχαίων συγγραφέων

Η λέξη πόνος, μέσα από τα έργα του Ομήρου, σημαίνει κάθε δραστηριότητα που απαιτεί κοπιαστική προσπάθεια. Ο πόνος ανήκει στη ζωή των ανθρώπων. Αντίθετα, το άλγος είναι ο διαρκής και επαναλαμβανόμενος πόνος που εκτείνεται σε όλο το σώμα. (Ιλ. E-321). (8). Στην Ιλιάδα ο πόνος δεν περιγράφεται σε σχέση με την ένταση ή την ψυχική εμπλοκή, αλλά ανάλογα με το βαθμό εμπλοκής του υποκειμένου σε αυτόν και ανάλογα με τη χρονική του διάρκεια (οξύς ή χρόνιος πόνος), όπως επίσης με το μέσο ή την πηγή που τον προκάλεσε, π.χ. ένα τέμονον όργανο ή τα προβλήματα της ζωής. Τη λέξη οδύνη, που αποτελεί την κύρια ιατρική λέξη για τον πόνο, θα συναντήσουμε ελάχιστες φορές ενώ ο Σοφοκλής προτιμά τη λέξη άλγος/αλγώ και τα παράγωγά της. Ακολουθεί σε συχνότητα η λέξη πόνος και ελάχιστες φορές η λέξη πήμα. (8, 10) Στην Ομηρική Ιατρική, οι θεοί τιμωρούν στέλνοντας τον πόνο και την ασθένεια, αρμόδιοι για την αντιμετώπιση του πόνου είναι θεοί και θνητοί. Στη Ραψωδία E, στ. 401–2, ο Παιήων, ο οποίος ταυτοποιήθηκε αργότερα με τον Απόλλωνα, ο ιατρός των θεών, χρησιμοποιεί φάρμακα «οδυνήφαγα», που «σκοτώνουν» τον πόνο όταν θεραπεύει το θεό Άρη: «τον γιάτρεψε ο Παιήονας, βοτάνια βάζοντάς του, παυσίπονα, γιατί θνητός αυτός δεν ήταν βλέπεις». (8)

Όταν μάλιστα τραυματίστηκε ο Αινείας, η θεά Αφροδίτη θεράπευσε τα τραύματα του με δίκταμο που είχε συλλέξει από την Κρήτη. Μάλιστα με το ίδιο φυτό, αφού το συνέλεξε μόνη της από το όρος Ίδη, έκανε κατάπλασμα και απαλυνε τους πόνους του τοκετού της. (8) Στην Ιλιάδα περιγράφεται ένας μεγάλος αριθμός τραυμάτων, η αντιμετώπισή τους και η θεραπεία του πόνου. Μεταξύ των γιατρών που έλαβαν μέρος σαν χειρουργοί και πολεμιστές κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου αναφέρονται ο Μαχάων και ο Ποδαλείριος. Ήταν γιοί του Ασκληπιού και της Ηπιόνης, η οποία σύμφωνα με τη μυθολογία θεράπευε επίσης τους πόνους. (8,9) Αυτοί εφάρμοζαν παυσίπονα βότανα πάνω στην πληγή και έκαναν αφαιμάξεις για την αντιμετώπιση του πόνου. Ο Στέφανος, ο Βυζαντινός αναφέρει ότι ο Μαχάων και ο Ποδαλείριος είναι οι εφευρέτες της αφαίμαξης. Στην Ιλιάδα Δ, στ. 190-191, αναφέρεται ότι τον Μαχάωνα κάλεσε ο Αγαμέμνων για να εξετάσει τον Μενέλαο που τραυματίστηκε από το βέλος του Πανδάρου και ο οποίος το αφαίρεσε, έκανε αφαίμαξη (ρούφηξε το αίμα) και έβαλε βότανα πάνω στην πληγή για να απαλύνει τους πόνους, που είχε δώσει ο Κένταυρος Χείρων στον πατέρα του. (8,9) Για τον Ποδαλείριο αναφέρεται ότι, κατά την επάνοδό του από την Τροία ξέπεσε στην Καρική χερσόνησο, όπου ένας ποιμένας τον οδήγησε στον Βασιλιά Δάμαθο, του οποίου η κόρη έπεσε από την οροφή της οικίας και έπαθε εξάρθρημα του βραχίονα. Ο Ποδαλείριος, μετά από ανωφελείς προσπάθειες ανάταξης, έκανε φλεβοτομία και στους δύο βραχίονες και μόνο έτσι κατόρθωσε να ανατάξει το εξάρθρημα, πιθανότατα λόγω αναλγησίας. (8,9) Αναφορά για την αντιμετώπιση τραύματος και τη χορήγηση αναλγησίας υπάρχει για τον Ευρύπυλο, στον οποίο ο Πάτροκλος, που διδάχθηκε την Ιατρική από τον Αχιλλέα, αφού έβγαλε με μια νυστεριά από το μηρό το βέλος από το μηρό, ξέπλυνε το τραύμα με χλιαρό νερό κι έτριψε με τα χέρια μια ρίζα πικρή πάνω από το τραύμα που παύει τους πόνους. (8) Εκτός από την αντιμετώπιση του οξέος πόνου, κυρίως από τραυματισμούς, τυπικό παράδειγμα αναφοράς χρόνιου πόνου, που προκαλείται από μια παλιά αθεράπευτη πληγή και εκδηλώνεται με εξάρσεις και υφέσεις, περιγράφεται στην τραγωδία του Σοφοκλή «Φιλοκτήτης»: ο τραγικός ήρωας θρηνεί για τους αβάσταχτους πόνους στο πόδι από πληγή από δάγκωμα φιδιού που δεν κλείνει εννέα χρόνια: (στ.649). Ο Νεοπτόλεμος του υπόσχεται ότι θα τον μεταφέρουν στην Τροία «σε κείνους, που απ' τους πόνους θα σε σώσουν» (στ.1379).

Εκεί αναφέρεται ένα μαγικό βότανο, που είναι το μόνο που ανακουφίζει τον πόνο: Η αντιμετώπιση του πόνου στην αρχαία Ελλάδα κατά την προϊπποκρατική εποχή - «Έχω ένα φύλλο που μ' αυτό κοιμίζω κάθε φορά τ' αγρίεμα της πληγής μου και τη μερώνω».
(10)

Εικόνα 4: Ο Φιλοκτήτης, που υποφέρει από αγιάτρευτη πληγή στο πόδι(αγγείο, Λούβρο).

Στα έπη του Ομήρου υπάρχει αυτούσια η λέξη φάρμακο, τα οποία παρασκεύαζαν θεοί, ημίθεοι και θνητοί. Υπάρχουν φάρμακα ήπια- οδονηφάγα, φάρμακα εσθλά (καλά) και λυγρά (ολέθρια), θνητοφάγα και ανδροφόνα, αλλά και φάρμακα μητιόεντα (έξυπνα). Θα συναντήσουμε επίσης τα χειρόνια βότανα που κλείνουν τις πληγές, φάρμακα αγχολυτικά και αντικαταθλιπτικά, αντισηπτικά, παραισθησιογόνα και ναρκωτικά και αντίδοτα που προέρχονται από τα βότανα.

Το αντίδοτο των λυγρών φαρμάκων, που το έδωσε ο Ερμής στον Οδυσσέα για να αποφύγει την επίδρασή τους, ήταν το μάλυ, το οποίο είχε μαύρη ρίζα και γαλακτόχροα άνθη.(8) Στα έπη του Ομήρου θα συναντήσουμε διάφορες μορφές φαρμάκων, όπως τα έλαια, τις αλοιφές, τις σκόνες επιπάσεως και τα διαλύματα. Αναφέρονται διάφορα είδη χορήγησης, που παρασκευάζονται από κονιοποιημένες ρίζες, από άνθη και καρπούς. Εκεί θα συναντήσουμε και το μυστηριώδες φυτό «νηπενθές». (Οδ. Δ 220-226). Πρόκειται για ένα μείγμα οίνου και βοτάνου, που η Ωραία Ελένη έδωσε στον Τηλέμαχο και τους συντρόφους του για να απαλύνουν την οδύνη τους από την ανάμνηση του Οδυσσέα. Η χρήση του οπίου στην αρχαία Ελλάδα ανέρχεται στην Μινωική περίοδο. Σε άγαλμα της Μινωϊκής εποχής (1450 π.χ.) αναπαριστάνεται η θεά των Μηκώνων και των Ιαμάτων, με την κεφαλή του αγάλματος να είναι στολισμένη με τρεις καρφίδες, που παριστάνουν κεφαλές της μήκωνος της υπνοφόρου, γνωστής στη Βοτανολογία ως *Paraver Somniferum*. Το άγαλμα αυτό βρίσκεται στο μουσείο του Ηρακλείου. Η πρώτη γραπτή αναφορά για την μήκωνα την υπνοφόρο, το φυτό από όπου εξάγεται το όπιο, υπάρχει στη Θεογονία του Ησίοδου (8ος αιώνας π.Χ.). Υπάρχουν όμως και άλλα φαρμακευτικά φυτά με παυσίπονη δράση, που η ιστορία τους χάνεται στα βάθη των αιώνων. Στον Αργοναυτικό κύκλο η Μήδεια προμήθευσε τον Ιάσονα με φιαλίδιο που περιείχε κολχικό κρόκο, για να αλειφτεί και να μην τον κάψουν τα χνώτα των ταύρων του Υφαίστου. (11) Ο κρόκος της Κολχίδας, σύμφωνα με την Μυθολογία, φύτρωσε από τις σταγόνες του αίματος του Προμηθέα που έπεφταν στο χώμα. Το φυτό αυτό έχει πλήθος θεραπευτικών ιδιοτήτων από την αρχαιότητα έως τα τέλη του 20ου αιώνα. Η κολχικίνη που περιέχει είναι αποτελεσματική για την αντιμετώπιση της ουρικής αρθρίτιδας. Από το 886 π.Χ., μετά από νομοθέτημα του Λυκούργου, υπάρχουν γιατροί στο στράτευμα για την αντιμετώπιση των τραυμάτων και του πόνου. Υπήρχαν και γιατροί, οι Π α ι δ ο τ ρ ί δ α ι, οι οποίοι θέραπευαν τους αθλητές κατά τη διάρκεια των γυμνασίων. Εκτός από την αντιμετώπιση των τραυμάτων, έκαναν φλεβοτομίες και χορηγούσαν εμετικά και καθαρτικά, αυτοί είχαν και την επιτήρηση των θερμών και ψυχρών λουτρών. (9) Από τη θεουργική στην επιστημονική αντιμετώπιση του πόνου, από τον 7ο π.Χ. αιώνα εμφανίζονται οι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι, που ασχολήθηκαν κυρίως με την θεωρία της επιστήμης. Αυτό που τους απασχόλησε περισσότερο ήταν το ζήτημα της αρχής και της δομής του κόσμου, ενώ επεκτάθηκαν και στη διερεύνηση σε θέματα που αφορούν την υγεία του ανθρώπου για να εξηγήσουν τη φύση της με βάση τη λογική.

Στον πυρήνα της θεωρίας των ήταν η θεωρία των τεσσάρων θεμελιακών – βασικών στοιχείων: ο αέρας, η φωτιά, το νερό και η γη. Από αυτά, τις αλληλεπιδράσεις και τις αναμειξίες τους οικοδομούνται όλα τα υλικά και άυλα, ορατά και αόρατα αντικείμενα του Σύμπαντος. Μία δυσαρμονία των τεσσάρων βασικών στοιχείων δημιουργούσε ασθένεια ή πόνο. (12 - 13) Παράλληλα, ανεξάρτητα από τα Ασκληπιεία, τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ., αναπτύχθηκαν ιατρικές σχολές, στην Κνίδα, στην Κω, στην Κυρήνη της Λιβύης, στη Ρόδο, στον Κρότωνα της Μεγάλης Ελλάδας και στον Ακράγαντα στη Σικελία. (9) Εκεί δίδασκαν οι Ασκληπιιάδες και εκπαιδεύονταν αρχικά συγγενικά τους πρόσωπα και σταδιακά και άλλοι. Έτσι από τον 6ο π.Χ. αρχίζουν να εμφανίζονται επίσημοι γιατροί. Μεταξύ αυτών ο Ευρυφώνας, δάσκαλος της Ιατρικής Σχολής της Κνίδου, ο οποίος χρησιμοποιούσε τον καυτηριασμό για την αντιμετώπιση του πόνου ή για την απαγωγή των υγρών από φλεγμαίνοντα εσωτερικά όργανα. (9) Ένας άλλος ιατροφιλόσοφος, ο Ηρόδικος από την Σαλυμορία, δάσκαλος του Ιπποκράτη, θεωρείται ότι χρησιμοποίησε πρώτος τη σωματική άσκηση ως ιαματικό μέσο και τις μαλάξεις για να γιατρέψει τον πόνο και τις ασθένειες. (9) Ωστόσο, για την εξέλιξη της ιατρικής και την αντιμετώπιση του πόνου, ήταν αναγκαίος ένας μεγάλος νους, μια επιστημονική μορφή, που θα μπορούσε να δώσει την ανατροπή. Αυτός ήταν ο Ιπποκράτης, ο οποίος ήταν ο πρώτος που έφτασε να θεραπεύει τον πόνο, όχι από εύνοια των θεών, αλλά επειδή συνειδητοποίησε τη λειτουργία του ανθρώπινου σώματος. (14,15)

1.3 Η Ιπποκρατική εποχή

Η ζωή είναι σύντομη αλλά η ιατρική μακρόχρονη, η ευκαιρία φευγαλέα, η πείρα απατηλή, η σωστή κρίση δύσκολη.

Ιπποκράτης Αφορισμοί

Το έτος 460 π. Χ . ανέτειλε στο νησί Κως, σαν ένα φωτισμένο αστέρι, ο Ιπποκράτης, ο οποίος δικαίως ονομάστηκε πατέρας της Ιατρικής και Χειρουργικής. (16) Ο Ιπποκράτης ήταν φιλόσοφος, γιατρός και άριστος χειρουργός .

Ήταν γιος του Ασκληπιάδη Ηρακλείδη, ιερέα στο Ασκληπιείο της Κω και της Φαναρέτης. Διδάχθηκε την Ιατρική από τον πατέρα του, την ιατρική γυμναστική από τον Ηρόδοτο και τη Φιλοσοφία από τον Γεώργιο τον Λεοντίνο. Αποδήμησε στη Θάσο, περιηγήθηκε την Θεσσαλία, και την Αθήνα, έκανε πολλές θεραπείες στα Άδεια και στην Ιλλυρία, και διέπρεψε κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πόλεμου. Αποσύρθηκε στην Θεσσαλία και πέθανε σε ηλικία 83 ετών, το 377 π.Χ., στην Λάρισα. (17,18)

Ο Ιπποκράτης είναι ο πρώτος που αποσύνδεσε την ίαση από την λατρεία των θεών, είναι ο πρώτος που διαχώρισε την Ιατρική από την Φιλοσοφία, και έθεσε τις βάσεις της Ιατρικής και την θεμελίωσε. Κατά τον Ιπποκράτη η αιτία της ασθένειας βρίσκεται στον ίδιο τον άρρωστο και ο ιατρός χρειάζεται να τον εξετάσει ενδελεχώς για να την βρει. Ο Ιπποκράτης θεμελίωσε την κλινική εξέταση του ασθενή και προχώρησε σε καινοτόμες μεθόδους θεραπείας με βότανα, και χειρουργικές επεμβάσεις. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε «Ο γιατρός πρέπει να μετατρέψει ή να εισαγάγει σοφία στην ιατρική και την ιατρική στη σοφία». (16)

Εικόνα 5: Ο Ιπποκράτης

Τους γιατρούς που θεράπευαν το σύμπτωμα, χωρίς να εξετάζουν την αιτία του, τους θεωρεί αδαείς και τους ειρωνεύεται. «Γιατί τούτο εδώ πρέπει να γνωρίζουμε καλά, ότι αν έβρισκε ποτέ ένας γιατρός από αυτούς που ασκούν την ιατρική πρακτικά χωρίς επιστημονική γνώση άλλον γιατρό να συζητά με ελεύθερο ασθενή και ενώ του μιλά από την αρχή για το θέμα της αρρώστιας του να κάνει περίπου φιλοσοφία ή αναπτύσσοντάς του γενικά τη φύση των σωμάτων, γρήγορα θα γελούσε πολύ και δεν θα έλεγε τίποτα άλλο εκτός από αυτά που λένε συνήθως σε τέτοιες περιπτώσεις πολλοί από αυτούς που λέγονται γιατροί, θα έλεγε δηλαδή: ‘ανόητε, δεν τον γιατρεύεις τον άρρωστο, παρά σχεδόν τον εκπαιδεύεις, ως να έχει ανάγκη να γίνει γιατρός και όχι να θεραπευτεί». (19)

Ο Ιπποκράτης έδινε μεγάλη σημασία στη μελέτη του τύπου του αρρώστου και στην παρατήρηση των συνηθειών του, στον τρόπο ζωής του, την άσκηση, τη διατροφή του, καθώς και στις περιβαλλοντικές συνθήκες του τόπου που ζούσε, θεωρώντας ότι η έλλειψη ισορροπίας ανάμεσα σε όλα αυτά προκαλεί την αρρώστια. Έτσι φρόντιζε να εξατομικεύει τη διάγνωση για την αιτία που προκαλεί την ασθένεια και τον πόνο και αντίστοιχα να διαφοροποιεί και τη συνιστάμενη θεραπεία, πιστεύοντας ότι μια θεραπεία που μπορεί να σώσει έναν άρρωστο, μπορεί να αποβεί μοιραία για κάποιον άλλο. Ο Ιπποκράτης πίστευε ότι όταν η άσκηση υπερισχύει της τροφής ή η τροφή της άσκησης, προκαλούνται ασθένειες και πόνοι σε ολόκληρο το σώμα, ενώ αντίθετα η εξισορρόπησή τους εξασφαλίζει την υγεία. Επίσης πίστευε ότι η ξαφνική μεταβολή του διαιτολογίου προκαλεί βλάβες στον οργανισμό, αδιαθεσία και πόνους. (20)

Αναζητούσε την αιτία των ασθενειών στην τροφή, το έδαφος, το νερό, τον αέρα κτλ. (21) Ακόμα και για τη λεγόμενη «ιερά νόσο» (επιληψία) πίστευε ότι έχει κάποια αιτία, όπως και τα λοιπά νοσήματα. (22) Επίσης αντιλαμβάνεται τη σημασία της κληρονομικότητας: «πάντα τα νοσήματα άρχεται κατά γένος».

Ο Ιπποκράτης είχε πολύ σημαντικό συγγραφικό έργο. Στην Ιπποκρατική Συλλογή συγκαταλέγονται 60 Πραγματείες, μερικές από τις οποίες αποδίδονται σε μαθητές του και απογόνους του. Στα κείμενά του συστηματοποίησε τις ιατρικές γνώσεις της εποχής του και τις έκανε κατάλληλες για διδασκαλία. Από τις σημαντικότερες θέσεις του Ιπποκράτη ήταν η τοποθέτηση του κέντρου της αίσθησης και της νόησης στον εγκέφαλο. (23)

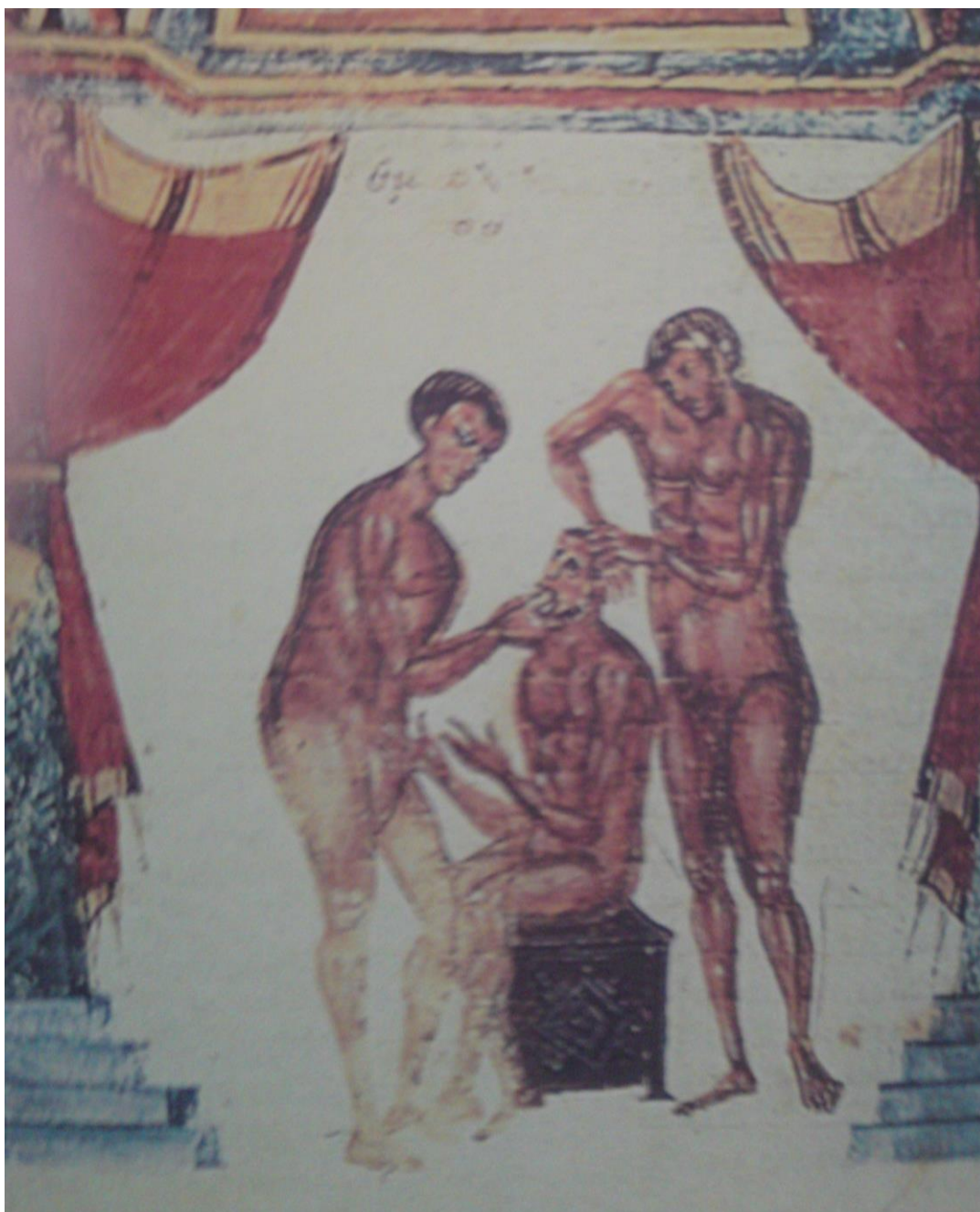
Η θεραπευτική του στηρίζεται στην άποψη ότι «τα ενάντια δια των εναντίων ιώνται». Στις θεραπείες που συνιστούσε έδινε μεγάλη βαρύτητα στα φάρμακα (βότανα), χορηγούσε ωστόσο κυρίως εμετικά και καθαρτικά. Σημαντικό ρόλο στις θεραπείες έπαιζαν τα λουτρά, το κατάλληλο διαιτολόγιο, η διατήρηση του σωστού βάρους σώματος, και η άσκηση ή η ανάπαυση, ανάλογα με την περίπτωση. Ο Ιπποκράτης πίστευε ότι τα λουτρά έχουν καταπραϊντική δράση στους πόνους των πλευρών, του στήθους και της πλάτης, αλλά και στους πονοκεφάλους. (24)

Τα βότανα που χορηγούσε ο Ιπποκράτης κατατάσσονται φαρμακολογικά σε εμετικά, καθαρτικά, στυπτικά, διαιτητικά, ανθελμινθικά, αποχρεμπτικά, διουρητικά, εφιδρωτικά, δερματικά, για μητρική – γυναικολογικά, κ.ά. Τα ιπποκρατικά φάρμακα παρουσιάζουν ωστόσο ασάφεια, καθώς αναφέρεται μόνον το όνομά τους.

Παράλληλα με τα φάρμακα, ο Ιπποκράτης για τη θεραπεία του πόνου και των ασθενειών συνιστούσε φλεβοτομίες σε συγκεκριμένες περιοχές του σώματος και σικυάσεις με ή χωρίς αφαιμάξη, τομές ή καυτηριάσεις.

Πρώτος μίλησε για τις ασθένειες οξείας μορφής και για τις χρόνιες ασθένειες. Επίσης, περιέγραψε πολλές ασθένειες και συμπτώματα όπως την πλευρίτιδα, την πνευμονία, τον «φρενίτιν» (πυρετός με παραλήρημα), τον λήθαργο, τον «καύσωνα» (υψηλός πυρετός) κτλ. Ο Ιπποκράτης έδωσε τεράστια σημασία στην πρόληψη των ασθενειών και είναι γνωστή η φράση του: «κάλλιον προλαμβάνειν, παρά το θεραπεύειν».

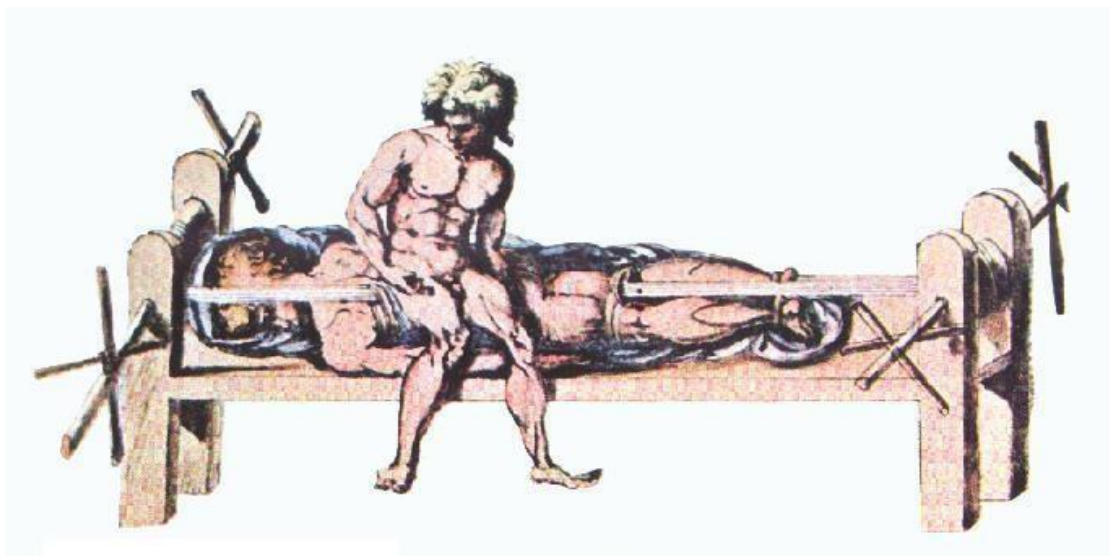
Ο Ιπποκράτης ήταν άριστος Χειρουργός. Οι πραγματείες του Ιπποκράτη, σχετικές με την Χειρουργική, αφορούν την αντιμετώπιση των τραυμάτων, τα έλκη, τα συρίγγια, τις πληγές, τα άρθρα, τις τρώσεις κεφαλής, τις αιμορροΐδες, μαιευτικές τεχνικές και άλλα. Οι τεχνικές αυτές σημάδεψαν την Χειρουργική τέχνη μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. (25,26) Σημαντική ήταν η προσφορά του Ιπποκράτη και στην Ορθοπαιδική Χειρουργική στην Κίνα του 7^{ου} μ.Χ. αιώνα.

Εικόνα 6: Ανάταξη εξαρθρώματος της κάτω γνάθο). Από “Υπόμνημα στην Ιπποκρατική γραφή περί άρθρων γραμματεία” του Απολλώνιου από το Κίτιον Κύπρου, βυζαντινό χειρόγραφο του 9ου μ. Χ. αιώνα.

Εικόνα 7: Ανάταξη εξarthρώματος του ώμου.). Από “Υπόμνημα στην Ιπποκρατική γραφή περί άρθρων γραμματεία” του Απολλώνιου από το Κίτιον Κύπρου, βυζαντινό χειρόγραφο του 9ου μ. Χ. αιώνα.

Εικόνα 8: Ο πάγκος του Ιπποκράτη για την αντιμετώπιση του κατάγματος σπονδυλικής στήλης

Ωστόσο το πιο ξακουστό μέρος της Ιπποκρατικής Συλλογής είναι ο Όρκος του Ιπποκράτη που αποτελεί μία δήλωση ιατρικής ηθικής και χρησιμοποιείται σήμερα από πολλές ιατρικές σχολές.

1.4 Ο Όρκος του Ιπποκράτη

«Ορκίζομαι στο θεό Απόλλωνα τον ιατρό και στο θεό Ασκληπιό και στην Υγεία και στην Πανάκεια και επικαλούμενος τη μαρτυρία όλων των θεών ότι θα εκτελέσω κατά τη δύναμη και την κρίση μου τον όρκο αυτόν και τη συμφωνία αυτή. Να θεωρώ τον διδάσκαλό μου της ιατρικής τέχνης ίσο με τους γονείς μου και την κοινωνό του βίου μου. Και όταν χρειάζεται χρήματα να μοιράζομαι μαζί του τα δικά μου. Να θεωρώ την οικογένειά μου αδέρφια μου και να τους διδάσκω αυτήν την τέχνη αν θέλουν να την μάθουν χωρίς δίδακτρα ή άλλη συμφωνία. Να μεταδίδω τους κανόνες ηθικής, την προφορική διδασκαλία και όλες τις άλλες ιατρικές γνώσεις στους γιους μου, στους γιους του δασκάλου μου και στους εγγεγραμμένους μαθητές που πήραν τον ιατρικό όρκο, αλλά σε κανέναν άλλο. Θα χρησιμοποιώ τη θεραπεία για να βοηθήσω τους ασθενείς κατά τη δύναμη και την κρίση μου, αλλά ποτέ για να βλάψω ή να αδικήσω.»

Ούτε θα δίνω θανατηφόρο φάρμακο σε κάποιον που θα μου το ζητήσει, ούτε θα του κάνω μια τέτοια υπόδειξη. Παρομοίως, δεν θα εμπιστευτώ σε έγκυο μέσο που προκαλεί έκτρωση. Θα διατηρώ αγνή και άσπιλη και τη ζωή και την τέχνη μου. Δεν θα χρησιμοποιώ νυστέρι ούτε σε αυτούς που πάσχουν από λιθίαση, αλλά θα παραχωρώ την εργασία αυτή στους ειδικούς της τέχνης. Σε όσα σπίτια πηγαίνω, θα μπαίνω για να βοηθήσω τους ασθενείς και θα απέχω από οποιαδήποτε εσκεμμένη βλάβη και φθορά, και ιδίως από γενετήσιες πράξεις με άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους. Και όσα τυχόν βλέπω ή ακούω κατά τη διάρκεια της θεραπείας ή και πέρα από τις επαγγελματικές μου ασχολίες στην καθημερινή μου ζωή, αυτά που δεν πρέπει να μαθευτούν παραέξω δεν θα τα κοινοποιώ, θεωρώντας τα θέματα αυτά μυστικά. Αν τηρώ τον όρκο αυτό και δεν τον παραβώ, ας χαίρω πάντοτε υπολήψεως ανάμεσα στους ανθρώπους για τη ζωή και για την τέχνη μου. Αν όμως τον παραβώ και επιορκήσω, ας πάθω τα αντίθετα»

Εικόνα 9: Ο Ιπποκράτης σε βυζαντινό χειρόγραφο του 1342

2. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σύμφωνα με τη δημοσίευση της Ε. Γραικ και τα βιβλία του Ταλικίδη υπάρχουν σημαντικές ομοιότητες μεταξύ της ιπποκρατικής Ιατρικής και της Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής.

Σκοπός της εργασίας είναι να μελετηθεί η θεραπεία πόνου κατά την Ιπποκρατική Ιατρική και οι ομοιότητες με την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική.

Τα ερωτήματα που τίθενται είναι:

1. Σε ποια σημεία εφάρμοξε ο Ιπποκράτης την φλεβοτομία και τον καυτηριασμό;
2. Είναι κοινά τα σημεία αφαίμαξης και καυτηριασμού με τα σημεία που εφαρμόζονται στην παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική;
3. Πότε εφάρμοξε ο Ιπποκράτης καυτηριασμό ή τομή/φλεβοτομία;
4. Πόσα σημεία περιέγραψε ο Ιπποκράτης για την τομή/αφαίμαξη ή καυτηριασμό;
5. Ποια ήταν η εξέλιξη στη θεραπεία πόνου με βότανα, τομή/αφαίμαξη/καυτηριασμό;
6. Υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι η μέθοδος αυτή ήταν αποτελεσματική;

3. ΜΕΘΟΔΟΣ

Η έρευνα θα ξεκινήσει με την αναζήτηση βιβλίων, μεταξύ των οποίων όλες οι πραγματείες του Ιπποκράτη και δημοσιεύσεων από τα ηλεκτρονικά αρχεία του Pubmed και άλλων ηλεκτρονικών βιβλιοθηκών. της διεθνούς και Ελληνικής Βιβλιογραφίας.

Ιδιαίτερη έμφαση στην καταγραφή, θα δοθεί στην Φυσιολογία (φύση του ανθρώπινου σώματος), στην Παθολογία (φύση των ασθενειών) και στη Χειρουργική (τομή με μήλη, αφαιμάξη με ή χωρίς βεντούζα) και στον καυτηριασμό που εφαρμόζονταν κατά την Ιπποκρατική εποχή.

Στη συνέχεια θα αναζητηθούν και μελετηθούν τα κλασσικά Κινέζικα κείμενα και δημοσιεύσεις από τη διεθνή βιβλιογραφία και στην καταγραφή θα δοθεί έμφαση στην εξέλιξη του βελονισμού κατά την αρχαιότητα στην αρχαία Κίνα, όπως επίσης στην Φυσιολογία (φύση του ανθρώπινου σώματος), στην Παθολογία (φύση των ασθενειών) και στη αντιμετώπιση του πόνου με βελονισμό.

Θα ακολουθήσει σύγκριση της Αρχαίας Ελληνικής και Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής, όπως επίσης η εξέλιξη της αρχαίας Ελληνικής Ιατρικής στη θεραπεία πόνου μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, περίοδο κατά την οποία καταργήθηκε η αφαιμάξη. Θα γίνει επίσης συζήτηση για την αποτελεσματικότητα της φλεβοτομίας και του καυτηριασμού για τις συνθήκες που οδήγησαν στην κατάργησή της.

4.0 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1 Η Ιπποκρατική σκέψη

Στην Πραγματεία με τίτλο «Περί Αρχαίας Ιατρικής», ο Ιπποκράτης ξεκαθαρίζει πρώτα ότι εκείνοι πριν από αυτόν που έγραψαν για την ιατρική θεωρία γενικά εστίασαν στις βασικές αιτίες της ασθένειας σε απλά θεμελιώδη αίτια. Πρόκειται για τις φιλοσοφικές σχολές της εποχής, οι οποίες επιδιώκουν να κατανοήσουν τις βασικές δομές ή την ύλη του σύμπαντος, της φύσης. Ο Ιπποκράτης προειδοποίησε ενάντια σε αυτό το είδος συλλογιστικής στην ιατρική. Δήλωσε ότι αν στενεύσει τόσο το πλαίσιο, θα αφαιρούσε από τον γιατρό την ικανότητα να εξετάζει όλες τις δυνατότητες και να παρέχει την καλύτερη θεραπεία για κάθε ασθενή. (27)

Ο γιατρός χρειάζεται να αποκτά πάντα περισσότερη γνώση και να ενσωματώνει όλες αυτές τις ιατρικές γνώσεις στη θεραπεία για το καλό του ασθενούς. Ενώ οι φιλόσοφοι αναζητούσαν την ύλη της ζωής, ο γιατρός χρειάζεται να διακατέχεται από ευρεία κατανόηση των πάντων, που μπορούσε να εφαρμόσει για την ίαση κάθε ασθενούς. Οι ασθενείς με τραυματισμό ή ασθένεια δεν ανησυχεί για την πιο σωστή θεώρηση της φύσης αλλά μόνο να γίνει καλά. Ο Ιπποκράτης καθιστά σαφές σε αυτό το έργο ότι είναι ευθύνη του γιατρού να εξηγήσει τα ιατρικά προβλήματα με σαφήνεια έτσι ώστε ο καθένας να καταλάβει ποιο είναι το πρόβλημά του και τι το προκάλεσε. Ο ίδιος δήλωσε επίσης ότι ο γιατρός πρέπει να καταλάβει ότι οι σύγχρονες συνήθειες διατροφής και τρόπου ζωής ή οι περιβαλλοντικές αλλαγές μας αποτρέπουν από κακή υγεία. (27)

Ο Ιπποκράτης προειδοποιούσε τους γιατρούς να μην αγνοούν την αρχαία ιατρική ή τις αρχές της υγιεινής διατροφής και του τρόπου ζωής, αλλά τους προειδοποίησε επίσης να μην υιοθετούν θεραπευτικά σχήματα που δεν είχαν εξατομικευτεί σε κάθε ασθενή. Σημείωσε ότι η πρόταση ενός τύπου διατροφικού σχήματος σε ένα πρόβλημα θα λειτουργήσει για έναν ασθενή, αλλά όχι για τον επόμενο. Ο Ιπποκράτης ασχολήθηκε εκτενώς σε αυτή την πραγματεία για να εξηγήσει ότι όταν ένας ασθενής υιοθετεί ανθυγιεινές συνήθειες και έρχεται να θεραπευτεί, πολλοί γιατροί καταφεύγουν σε καθαρές υποθέσεις για τη θεραπεία, χρησιμοποιώντας φάρμακα που δρουν ενάντια στα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ασθενής, αντισταθμίζοντας τις διαταραχές με τα αντίθετά τους.

Αυτό περιγράφει την εξέλιξη της αλλοπαθητικής ιατρικής, χρησιμοποιώντας χιμεία για να σταματήσει συγκεκριμένους μηχανισμούς ασθένειας. Ο Ιπποκράτης εξηγεί ότι αυτός ο ασθενής μπορεί να αποδυναμωθεί από την κατάστασή του και να μην ανταποκριθεί με υγιεινό τρόπο σε αυτή τη θεραπεία, αλλά μπορεί να υποφέρει. Από την άλλη πλευρά, σημειώνει ότι, αν ο ασθενής έχει εντολή να διορθώσει τις υποκείμενες αιτίες της κατάστασής του, υιοθετώντας υγιεινή διατροφή και συνήθειες στη ζωή, μπορεί να ανακτήσει την υγεία ακόμη και χωρίς αυτά τα πιο εξελιγμένα φάρμακα.

Αυτές οι συμβουλές του Ιπποκράτη αντικατοπτρίζουν τη συμβουλή στα κείμενα θεμελίωσης της παραδοσιακής κινεζικής ιατρικής. Στο κεντρικό κείμενο NeiJing de HuangDi, ή στο Πλήρες κείμενο της Σωματικής Ιατρικής του HuangDi, (28) οι λόγοι, για τους οποίους οι γιατροί δεν πρέπει να αγνοούν την αρχαία ιατρική και την ενσωμάτωση των φυσικών αρχών ως συμπλήρωμα σε νέα ευρήματα, ιδέες και μεθόδους στην ιατρική επιστήμη, παρουσιάζονται στην αρχή του κειμένου και πάλι στο τέλος του κειμένου στα κεφάλαια για την ιατρική δεοντολογία.

Οι ιδέες του Ιπποκράτη που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι πανομοιότυπες με τις έννοιες που παρουσιάζονται σε αυτό το σπουδαίο έργο του HuangDi που γράφτηκε το περίπου το 400-300 π.Χ., τον χρόνο των γραπτών του Ιπποκράτη. Είναι μια σύμπτωση; Ή υπήρχε μια ανταλλαγή πληροφοριών και ιδεών μεταξύ αρχαίων πολιτισμών που υποτιμήσαμε. Ίσως πρέπει να αναθεωρήσουμε την ιστορία μας με μια πιο παγκόσμια προοπτική και να αρχίσουμε να εφαρμόζουμε αυτή τη γνώση στο ζήτημα της ενσωμάτωσης της ολιστικής συμπληρωματικής ιατρικής στην τυποποιημένη ιατρική πρακτική προς όφελος της δημόσιας υγείας και της καλύτερης έκβασης για κάθε ασθενή. (29)

4.2 Η θεωρία του Ιπποκράτη για την αντιμετώπιση του πόνου και των ασθενειών

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις του Ιπποκράτη, αν οι τέσσερις χυμοί του ανθρώπινου σώματος, το αίμα, το φλέγμα, η κίτρινη χολή και η μαύρη χολή, είναι σε σωστή αναλογία σε ποσότητα και ισχύ και καλά αναμεμιγμένοι, υπάρχει υγεία, ευκρασία..

Αντίθετα η αρρώστια και οι πόνοι δημιουργούνται, όταν ένας χυμός υπάρχει σε μειωμένη ή πλεονάζουσα ποσότητα ή από την κακή ανάμιξη (“δυσκρασία”) των τεσσάρων χυμών. (30)

Κάθε ένας από τους χυμούς συνδέθηκε με ένα από τα τέσσερα ίσα και καθολικά στοιχεία: της φύσης, τη γη, τον αέρα,, τη φωτιά, και • το νερό. Έτσι η γη συσχετίστηκε με τη μαύρη χολή, ο αέρας με το αίμα, η φωτιά με την κίτρινη χολή, το νερό με το φλέγμα. Οι τέσσερις χυμοί του Ιπποκράτη σχετίστηκαν με ένα διαφορετικό όργανο και μία εποχή. Η μαύρη χολή συσχετίζεται με τον σπλήνα και το φθινόπωρο, η κίτρινηχολή με το ήπαρ και το καλοκαίρι, το φλέγμα με τον εγκέφαλο και το χειμώνα και το αίμα με την καρδιά και την άνοιξη. (30)

Τέλος, κάθε στοιχείο / χυμός / εποχή συνδέθηκε με ορισμένες ιδιότητες. Έτσι η κίτρινη χολή θεωρήθηκε ζεστή και ξηρή. Το αντίθετο το φλέγμα ήταν κρύο και υγρό. Η Μαύρη Χολή ήταν κρύα και ξηρά, ενώ το αντίθετο, το αίμα ήταν ζεστό και υγρό.

- Μαύρη Χολή: Ψυχρή και Ξηρή
- Αίμα: ζεστό και υγρό
- Φλέγμα: Ψυχρός και Υγρός
- Κίτρινη χολή: Ζεστή και ξηρή.

Επιπλέον, κάθε άνθρωπος διαθέτει δύο πρωταρχικές αντίθετες ιδιότητες: ζεστό - ξηρό, υγρό ή κρύο. Η ιδιοσυγκρασία ενός ατόμου διακρίνεται από το πόσο χυμό κατέχει. (30)

Τέτοιες ιδέες μπορεί να φαίνονται υπερβολικές σήμερα, αλλά η Ιπποκρατική ιατρική ήταν μια μεγάλη πρόοδος σε σχέση με το υπερφυσικό μοντέλο που είχε προηγηθεί. Η ιπποκρατική αιτιολογία του πόνου και της ασθένειας βασισμένη στη φύση και τους τέσσερις χυμούς επέτρεψε τη διάγνωση και τη θεραπεία των συμπτωμάτων με κάτι διαφορετικό από την προσευχή και τη θυσία. Υπάρχει μεγάλος αριθμός γραπτών ενδείξεων για καταστάσεις που δείχνει ότι η θεωρία των χυμών χρησιμοποιήθηκε για τη διάγνωση ασθενειών. Σε ένα κομμάτι του Ιπποκρατικού Σώματος, "Για την Ιερή Νόσος", ο συγγραφέας εξηγεί την αιτία της επιληψίας, ότι οφειλόταν σε υπερβολικό φλέγμα στον εγκέφαλο. Ο συγγραφέας συνεχίζει να περιγράφει πώς μπορεί να συμβεί αυτό:

«Αλλά ο εγκέφαλος είναι η αιτία αυτής της θλίψης ... φλέβες τρέχουν προς αυτόν από όλα τα μέρη του σώματος, πολλές από τις οποίες είναι μικρές, αλλά δύο είναι παχιές, η μία από το συκώτι, και η άλλη από τον σπλήνα. Και σε σχέση με αυτή από το συκώτι: ένα τμήμα, το πιο παχύ, και μεγαλύτερο καταλήγει στο κοίλο τμήμα του εγκεφάλου ... μια φλέβα από τον σπλήνα διανέμεται στην αριστερή πλευρά, προς τα πάνω και προς τα κάτω, όπως από το συκώτι, αλλά πιο λεπτή και αδύναμη. Ο άντρας γίνεται άφωνος όταν το φλέγμα, κατέρχεται ξαφνικά στις φλέβες, κλείνει τον αέρα και δεν τον επιτρέπει ούτε στον εγκέφαλο ούτε στην κοίλη φλέβα ούτε στις κοιλίες, αλλά διακόπτει την έμπνευση». (31)

Υπάρχουν λοιπόν μόνο τέσσερα κύρια όργανα που αναφέρονται στην εξήγηση αυτή: η καρδιά, ο εγκέφαλος, ο σπλήνας και το συκώτι. Αυτά συμβαίνουν επίσης τα τέσσερα όργανα που συνδέονται με την θεωρία των χυμών. Ο συγγραφέας δεν αναφέρεται μόνο στην θεωρία των χυμών, αναφέροντας αυτά τα μέρη του σώματος, αλλά εφαρμόζει και στις δικές του ιδέες. Ο συγγραφέας αναφέρει επίσης κοίλες φλέβες που προσκολλώνται σε κάθε ένα από αυτά τα όργανα πιστεύοντας ότι αυτές οι φλέβες είναι αυτό που περνά ο φλέγμα. Εάν αυτές οι φλέβες εμποδίζονται τότε η ασθένεια συμβαίνει. (31)

Στην Πραγματεία Περί Νούσων το Πρώτον, παράγραφος 11, σελίδα 43 αναφέρει ότι «Σε εκείνους που έχουν εμπύημα στον πνεύμονα, την θωρακική κοιλότητα ή την κοιλιά ή έχουν αιματέμεση ή αιμοπτύσεις, ή πονούν στο στήθος ή στη ράχη, όλες αυτές τις παθήσεις προκαλούν, όσον αφορά ό,τι συνυπάρχει στο σώμα, η χολή και το φλέγμα, ενώ ως προς ό,τι υπάρχει έξω από τούτο, ο αέρας σε συνδυασμό με τη σύμφυτη θερμότητα, καθώς και η σωματική κόπωση και οι τραυματισμοί». (32)

Στην πραγματεία Νούσων το Δεύτερον, παράγραφος 6, σελίδα 101 – 103 αναφέρει: «Ξαφνικός πόνος προσβάλλει το κεφάλι και επακολουθούν απώλεια της φωνής και παράλυση. Ο θάνατος επέρχεται σε επτά μέρες, εάν δεν ανεβεί ο πυρετός, ειδάλλως αποκαθίσταται η υγεία του ασθενούς. Παρουσιάζονται τα συμπτώματα τούτα, όταν μαύρη χολή έχοντας τεθεί σε κίνηση ρεύσει στο κεφάλι, και κυρίως εκεί όπου υπάρχει πλήθος αιμοφόρων αγγείων, δηλαδή στον τράχηλο και στο στήθος, στη συνέχεια ο ασθενής παθαίνει αποπληξία και παραλύει, επειδή το αίμα έχει παγώσει». (33)

Πάνω στη θεωρία αυτή βασίστηκε και η θεραπευτική αγωγή την οποία εφάρμοζε με εμετικά βότανα, καθαρτικά με φλεβοτομίες, σικυάσεις, καυτηριασμούς κατά μήκος των φλεβών που περιέγραψε.

Στην Αρχαία Ελληνική Ιατρική δίνεται έμφαση στη διατήρηση της Ομοιόστασης, ή μιας δυναμικής ισορροπίας μεταξύ αντίθετων αλλά συμπληρωματικών ιδιοτήτων και δυνάμεων. Αυτό είναι ενσωματωμένο στα ελληνικά ιατρικά δόγματα της ιδιοσυγκρασίας και των τεσσάρων βασικών χυμών και έχει το ισοδύναμό του στην κινεζική έννοια του Γιν και του Γιανγκ. (16)

Ο Γαληνός, ο οποίος θεωρείται ευρέως ως ο ιδρυτής της σύγχρονης ιατρικής επιστημονικής μεθόδου και έννοιας στην Ευρώπη, έγραψε ότι ο καλύτερος γιατρός είναι επίσης φιλόσοφος και καλά μυημένος στις ιδέες του Αριστοτέλη. (34)

Στην πραγματικότητα, πολλοί από τους μεγάλους Έλληνες φιλόσοφους ασκήθηκαν ως γιατροί, αντικατοπτρίζοντας τα βιογραφικά πολλών σπουδαιών ταοϊστών φιλοσόφων. Ένας φιλόσοφος ήταν ένα πρόσωπο που θεωρείται ότι επιδίωκε τη σοφία, ή την κατανόηση της φυσικής επιστήμης, φυσική και μεταφυσική. Ο Ιπποκράτης φημιολογούνταν ότι ήταν γιατρός του Δημόκριτου, ενός από τους σημαντικότερους φιλοσόφους και φυσικούς επιστήμονες του πρώιμου ελληνικού πολιτισμού. Ο Ιπποκράτης έδωσε μεγάλη ιατρική γνώση στον Δημόκριτο, που έθεσε τις βάσεις για τις θεωρίες της ατομικής δομής της ύλης και της ενέργειας στο 420 π.Χ. Ο Ιπποκράτης έκρινε τότε ότι ο Δημόκριτος ήταν δάσκαλος του και πολλές από τις έννοιες της σύγχρονης ιατρικής που προέρχονται από τις ιδέες του Ιπποκράτη προέρχονταν από τη μεγαλοφυΐα του Δημόκριτου. Ο Ιπποκράτης δήλωσε ότι οι γιατροί πρέπει να μετατρέψουν ή να εισαγάγουν σοφία στην ιατρική και την ιατρική στη σοφία. Είναι καλά τεκμηριωμένο ότι ο Δημοκρίτης ταξίδεψε πολύ, ειδικά στην περσική αυτοκρατορία, όπου αναζητούσε άλλους διάσημους φιλόσοφους, που είχαν επαφή με τους μεγάλους ταοϊστικούς φιλοσόφους της αρχαίας Κίνας. (16)

Η ιατρική επιστήμη έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του ελληνικού πολιτισμού και της φιλοσοφίας. Η ανάγκη κατανόησης της λειτουργίας του σώματος και της ανάγκης να κατανοηθεί η ίδια η φύση και η ζωή, ήταν αναπόσπαστα στοιχεία της κοινωνίας. Από τη μελέτη της ιατρικής προέκυψαν οι πιο σημαντικές ανακαλύψεις για τη φύση και την προέλευση της ζωής.

Οι μεγάλοι φιλόσοφοι δημιούργησαν Σχολές μάθησης και πολλοί ένιωσαν ότι για να γνωρίσουν πραγματικά την ιατρική και τη θεραπεία, πρέπει να κατανοήσουμε το φυσικό νόμο και τη φιλοσοφία.

Ο Ιπποκράτης διαχώρισε τη θέση του με αυτή την έννοια σε κάποιο βαθμό, καθώς δεν ήταν πραγματικά φιλόσοφος, αλλά μελετούσε με φιλόσοφο. Ο Ιπποκράτης δήλωσε ότι ο καλύτερος τρόπος να κατανοηθεί η φύση ήταν να μελετηθεί η ιατρική και ότι η γνώση της φυσικής επιστήμης επιτυγχάνεται μόνο κατανοώντας σωστά το όλο θέμα της ιατρικής της Ινδίας, της Κίνας και της Μεσοποταμίας, με δύο μεγάλα ιατρικά κινήματα, τη λατρεία του Ασκληπιού και την ορθολογική ιατρική του Ιπποκράτη. Οι Έλληνες χρησιμοποίησαν τους θρύλους των θεών ελεύθερα και ο Ασκληπιός ήταν στην πραγματικότητα ένας Έλληνας γιατρός περίπου το 1200 π.Χ. (16)

Ο Ιπποκράτης ήταν έμπειρος στην ιατρική των βοτάνων και η πρώτη αναφορά των σαλικυλικών από το φλοιό της ιτιάς, που χρησιμοποιήθηκε για την ανακούφιση από τον πόνο, αναφέρθηκε από αυτόν και έγινε το πρώτο σύγχρονο φαρμακευτικό φάρμακο, ασπιρίνη. Ξεχωρίζει, επίσης, για την έμφαση που δίνει στις ολιστικές θεραπείες στην πράξη, συνδυάζοντας τη διατροφική ιατρική, τη βοτανοθεραπεία, τις φυσιοθεραπείες και τις διανοητικές ασκήσεις σε ένα ολιστικό σχήμα. Ενώ υπάρχουν πολλά για να θαυμάσετε το έργο του Ιπποκράτη στη σύγχρονη ιατρική, υπάρχει επίσης μια επισκόπηση των εννοιολογικών και ολιστικών ιδεών του στην ιατρική σε μια εποχή που παρόμοιες ιδέες από την παραδοσιακή κινεζική ιατρική ενσωματώνονται στην ιατρική πρακτική με τη μορφή του βελονισμού και της ολιστικής ιατρικής. Ας ελπίσουμε ότι τα ιατρικά επαγγέλματα θα μπορέσουν στο μέλλον να εφαρμόσουν τη σοφία του Ιπποκράτη σε μια ανανεωμένη ενσωμάτωση αλλοπαθητικών και ολιστικών παραδοσιακών θεραπειών. (35 - 38)

4.3 Η Θεωρία της Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής

Ο Ιπποκράτης ίδρυσε ιατρικές σχολές ορθολογικής ιατρικής με βάση το φυσικό νόμο, με τη θεωρία των χυμών και τα στοιχεία που ήταν πολύ παρόμοια με τις ταοϊστικές θεωρίες της παραδοσιακής κινεζικής ιατρικής.

Η έμφαση του Ιπποκράτη στην κλινική παρατήρηση των σημείων και των συμπτωμάτων, με διαφορική διάγνωση, όλα βασισμένα σε πρότυπα που παρατηρήθηκαν και καταγράφηκαν εμπειρικά με την πάροδο του χρόνου, ήταν σχεδόν ταυτόσημα με το ταοϊστικό σύστημα, καθώς και με αιγυπτιακές θεωρίες και πρακτικές. Η θεραπεία στο σύστημα του Ιπποκράτη βασίστηκε στην αποκατάσταση της ισορροπίας ή της ομοιόστασης. Και αυτό ήταν πανομοιότυπο με την ταοϊστική προσέγγιση. Υπήρχε μεγάλη έμφαση στην ασθένεια που σχετίζεται με εποχιακά πρότυπα, με τη διάγνωση να δίνεται έμφαση σε στοιχεία όπως το Υγρασία, Φλέγμα, Κρύο, Θερμό και Ξηρό (έλλειψη υγρασίας), ακριβώς όπως οι διαγνωστικές θεωρίες των Ταοϊστών. (39,42)

Είναι λοιπόν αποδεδειγμένο ότι ο Ιπποκράτης έθεσε τα θεμέλια για πολλές από τις ιδέες και τις πρακτικές της ευρωπαϊκής ιατρικής επιστήμης και ότι ο Ιπποκράτης διδάχθηκε τη φιλοσοφία και τη φυσική επιστήμη από τον Δημόκριτο που είχε ταξιδέψει επίσης εκτενώς για να συσσωρεύσει το πλήθος σοφίας και κατανόησης του. Επίσης, διαπιστώνεται ότι πολλές από τις βασικές ιδέες του Ιπποκράτη, τα στοιχεία και οι χυμοί, τα θεμελιώδη στοιχεία του σύμπαντος, του Ψυχρού, του Θερμού, του Αέρα, του Υγρού, του Ξηρού και του φλέγματος Φλέγματος, ακόμη και η άυλη ατομική ενεργειακή δομή της ύλης (που αντικατοπτρίζει την έννοια του Qi), είναι σχεδόν πανομοιότυπα με τις έννοιες της ταοϊστικής ιατρικής.

Η εντυπωσιακή ομοιότητα του κειμένου του Taoist Nei Jing «Κανόνας της εσωτερικής ιατρικής» που χρονολογείται από το 400 π.Χ. περίπου, με τις έννοιες του Ιπποκράτη είναι αξιοσημείωτη.(41) Οι ιστορικοί αμφιβάλλουν ότι υπήρχε άμεση επαφή μεταξύ των μεγάλων κινεζικών πολιτισμών και των Ελλήνων, αλλά αυτό ήταν πραγματικά απαραίτητο για την ανταλλαγή σημαντικών ιδεών και εννοιών. Στην ελληνική ιστορία, τεκμηριώθηκε από τον Απολλώνιο Ρόδιο, συγγραφέα της Αργοναυτικής, ότι ο Ορφέας ταξίδεψε εκτενώς. Ο Πίνδαρος και άλλοι ιστορικοί μας λένε ότι ο Ορφέας κυβερνούσε τους Κυκόνες, έναν παράκτιο πολιτισμό, που αναφέρεται στην Οδύσσεια του Ομήρου. Ταξίδεψε στο νησί της Λέσβου, στη Μικρά Ασία ή στην Περσία, καθώς οι Κίκωνες τους οποίους βασίλευσε ήταν ναυτικός πολιτισμός. Ο Ορφέας θεωρείται το ιστορικό πρόσωπο που έφερε στον ελληνικό πολιτισμό τις τέχνες της ιατρικής. (16)

Όπως η Ιπποκρατική έτσι και η Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική αποτελεί ένα πλήρες ιατρικό σύστημα, με δικούς του διαγνωστικούς κανόνες και θεραπευτικές τεχνικές. Σύμφωνα με την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική, η υγεία είναι αποτέλεσμα αρμονικής ισορροπίας των δύο αντίθετων και συνάμα συμπληρωματικών δυνάμεων του Yin και του Yang. (42)

Το Yin και το Yang αποτελούν τις δύο αντίθετες και συνάμα αλληλοεξαρτημένες μορφές της ζωτικής ενέργειας Qi, οι οποίες συγκροτούν όλα τα φαινόμενα, τα όντα και τα πράγματα του φυσικού κόσμου. Οι δυνάμεις αυτές βρίσκονται σε διαρκή αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση, μεταμορφώνονται, αναπαράγονται και ισορροπούν, δίδοντας ώθηση στη δημιουργία και εξέλιξη των πάντων. (42)

Κάθε όργανο στο ανθρώπινο σώμα έχει ένα στοιχείο Yin και ένα στοιχείο Yang, αν και στο σύνολό του το όργανο μπορεί να είναι Yin ενώ κάποιο άλλο να είναι Yang. Η αρμονική ισορροπία του Yin και του Yang εξασφαλίζει την υγεία.

Δεύτερο βασικό δόγμα της Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής αποτελεί η “θεωρία των πέντε στοιχείων” ή “θεωρία των πέντε φάσεων”. Σύμφωνα με αυτήν, τα πέντε βασικά συστατικά του υλικού κόσμου είναι το νερό, η φωτιά, το ξύλο, το μέταλλο και η γή. Τα στοιχεία αυτά, έχουν ιδιαίτερα και μοναδικά χαρακτηριστικά και βρίσκονται σε αδιάκοπη μεταβολή, αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση. Κάθε τι στο περιβάλλον αλλά και στον ανθρώπινο οργανισμό, σχετίζεται αποκλειστικά με ένα από τα παραπάνω πέντε στοιχεία. Για παράδειγμα, το στοιχείο “ξύλο” χαρακτηρίζει τη βλάστηση, την τάση για επέκταση, την τρυφερότητα, την απαλότητα και την αρμονία. (42)

Έτσι, οτιδήποτε στον ανθρώπινο οργανισμό και στο περιβάλλον παρουσιάζει αυτά τα χαρακτηριστικά, μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει στο στοιχείο “ξύλο”. Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούμε να διακρίνουμε τις πέντε γεύσεις, τα πέντε συναισθήματα, τις πέντε εποχές, τις πέντε διευθύνσεις, τα πέντε όργανα, τα πέντε σπλάγχνα, οπότε και προκύπτουν οι παρακάτω αντιστοιχίες:

Στο στοιχείο Νερό ανήκουν το αλμυρό, το μαύρο, το κρύο, ο βορράς, ο χειμώνας, ο νεφρός, η μήτρα, το αφτί, τα οστά και ο φόβος.

Στο στοιχείο Φωτιά ανήκουν το πικρό, το κόκκινο, η ζέστη, ο νότος, το καλοκαίρι, η καρδιά, το λεπτό έντερο, η γλώσσα, τα αγγεία και η χαρά.

Στο στοιχείο Ξύλο ανήκουν το ξινό, το πράσινο, ο υγρός αέρας, η ανατολή, η άνοιξη, το ήπαρ, η χοληδόχος κύστη, το μάτι, οι τένοντες και ο θυμός.

Στο στοιχείο Μέταλλο ανήκουν το καυτερό, το άσπρο, η ξηρασία, η δύση, το φθινόπωρο, ο πνεύμονας, το παχύ έντερο, η μύτη, το δέρμα και οι τρίχες και η μελαγχολία.

Στο στοιχείο Γη ανήκουν το γλυκό, το κίτρινο, η υγρασία, το κέντρο, το τέλος του καλοκαιριού, ο σπλήνας, το στομάχι, το στόμα, οι μύες και ο σκεπτικισμός.

Τα πέντε στοιχεία βρίσκονται σε έναν αδιάκοπο κύκλο συνεχούς δημιουργίας και καταστροφής. Το ξύλο με την καύση του δημιουργεί τη φωτιά, η φωτιά με τις στάχτες της δημιουργεί τη γη, η γη με τα ορυκτά της δημιουργεί το μέταλλο, το μέταλλο καθώς λιώνει δημιουργεί το νερό και το νερό ως βασικό συστατικό δημιουργείτο ξύλο.

Ταυτόχρονα όμως το μέταλλο καταστρέφει το ξύλο, το ξύλο καταστρέφει τη γη, αφού εισχωρεί σε αυτήν και τη διαπερνά, η γη ελέγχει και περιορίζει το νερό, το νερό σβήνει τη φωτιά και η φωτιά λιώνει το μέταλλο. Όταν ένα όργανο (και επομένως το αντίστοιχο στοιχείο) νοσεί, λόγω της εξαρτημένης σχέσης των πέντε στοιχείων, και τα υπόλοιπα όργανα πάσχουν.

Έτσι εξηγείται η εμφάνιση συμπτωμάτων από διαφορετικά συστήματα κατά τη διαδρομή μιας ασθένειας.

Το Jing, που με κίνδυνο να αλλοιωθεί η πραγματική του έννοια, μπορεί να ερμηνευθεί ως ιδιοσυστασία, μεταβιβάζεται στο άτομο κατά τη γέννησή του, συντηρείται στους Νεφρούς και επιτρέπει την ανάπτυξη από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή και από εκεί στα γηρατεία. Ελέγχει την ανάπτυξη, την αναπαραγωγή, την εξέλιξη και προστατεύει μαζί με τη Ζωτική Ενέργεια (Qi) τον οργανισμό από τους εξωγενείς βλαπτικούς παράγοντες. Αναπτυξιακές διαταραχές όπως οι μαθησιακές δυσλειτουργίες και οι φυσικές μειονεξίες των παιδιών και παθήσεις όπως η στέρωση, η άνοια, οι αλλεργίες, αποδίδονται σε ανεπάρκεια του Τινγκ.

Το Αίμα στην Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική είναι το υγρό που τρέφει και υγραίνει το σώμα. Επίσης φιλοξενεί το πνεύμα (Σεν – Shen) και συμβάλλει στην ανάπτυξη της καθαρής και σταθερής σκέψης. Η παραγωγή του Αίματος είναι εξαρτημένη από το Ήπαρ, τους Νεφρούς και τον Μυελό των Οστών. Η ανεπάρκεια του αίματος τυπικά εκδηλώνεται με ωχρότητα, ξηρότητα του δέρματος, και ζάλη. Η λίμναση του αίματος προκαλεί οξύ και έντονο πόνο, ενώ τέλος η θερμότητα στο αίμα εκδηλώνεται με αιμορραγίες όπως μητρορραγία και ρινορραγία.

Τα Σωματικά Υγρά (JinYe) είναι τα οργανικά υγρά που κατά την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική επαλείφουν και υγραίνουν, μαζί με το Αίμα, το σώμα. Θεωρείται ότι τρέφουν το δέρμα, τους μύες, τις τρίχες, τις αρθρώσεις, τη σπονδυλική στήλη και το νωτιαίο μυελό. Ανεπάρκεια στα σωματικά υγρά μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορες μορφές αφυδάτωσης, όπως ξηροδερμία και δυσκοιλιότητα.

Τα εσωτερικά όργανα στην Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική δεν αντιπροσωπεύουν ανατομικές δομές όπως τις αντιλαμβανόμαστε στη σύγχρονη ιατρική, ούτε σχετίζονται απόλυτα με τις γνωστές φυσιολογικές λειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού. Διακρίνονται στα συμπαγή όργανα (Zang) και στα κοίλα σπλάγχνα (Fu). Στα συμπαγή όργανα περιλαμβάνονται ο Σπλήνας, η Καρδιά, οι Πνεύμονες, το Ήπαρ, οι Νεφροί και το Περικάρδιο. Είναι Γιν στη φύση τους, βρίσκονται σε βαθύτερα επίπεδα του ανθρώπινου σώματος και συμβάλλουν στην παραγωγή, την διατήρηση και τη ρύθμιση της λειτουργίας των Ζωτικών Ουσιών.

Για παράδειγμα, η Καρδιά ωθεί το Αίμα, ο Νεφρός αποθηκεύει το Τινγκ (Jing) και ο Πνεύμονας κυβερνά το Qi. Κάθε συμπαγές όργανο συνδέεται με ένα κοίλο σπλάγχνο (Fu). Τα σπλάγχνα κατά την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική είναι Γιανγκ, βρίσκονται σε επιφανειακά επίπεδα του ανθρώπινου σώματος και θεωρείται ότι συμβάλλουν στην παραλαβή, το διαχωρισμό, την κατανομή και την έκκριση των Ζωτικών Ουσιών. Σε αυτά ανήκουν το Λεπτό Έντερο, το Παχύ Έντερο, η Χοληδόχος Κύστη, η Ουροδόχος Κύστη, το Στομάχι και ο Τριπλός Θερμαστής.

4.4 Οι Μεσημβρινοί της παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής.

Όπως τα αγγεία που περιέγραψε ο Ιπποκράτης (δες παρακάτω), έτσι και οι Μεσημβρινοί αποτελούν ένα πολύπλοκο σύστημα ενεργειακών καναλιών, μέσα στα οποία ρέει η Ζωτική Ενέργεια Qi, το Αίμα και τα Σωματικά Υγρά. Δεν σχετίζονται με την ανατομία του ανθρώπινου σώματος. Σήμερα διακρίνονται στους Πρωτεύοντες και τους Δευτερεύοντες Μεσημβρινούς. Έτσι εξελίχθηκαν με την πάροδο του χρόνου. (42)

Οι Πρωτεύοντες Μεσημβρινοί είναι τα δώδεκα ενεργειακά κανάλια μέσα στα οποία ρέει η Ζωτική Ενέργεια (Τσι – Qi). Κάθε ένας από αυτούς, ξεκινά από συγκεκριμένο όργανο (Zhang) ή σπλάγχνο (Fu), από το οποίο παίρνει και την ονομασία του. Κατά τη διαδρομή τους, έρχονται σε επαφή με το δέρμα, όπου και βρίσκονται τα σημεία βελονισμού. Κάθε Πρωτεύοντας Μεσημβρινός, συνάπτεται στη διαδρομή του με έναν άλλο Πρωτεύοντα Μεσημβρινό, ενώ συμπλέκεται και με τους Δευτερεύοντες Μεσημβρινούς, σχηματίζοντας ένα κλειστό ενεργειακό κύκλωμα, μέσα στο οποίο κυκλοφορεί η Ζωτική Ενέργεια. (42,43)

Οι Δευτερεύοντες Μεσημβρινοί είναι ενεργειακά κανάλια που δεν ξεκινούν από συγκεκριμένο όργανο ή σπλάγχνο, αλλά αρδεύουν το χώρο μεταξύ των Πρωτεύοντων Μεσημβρινών. Στο σύνολό τους είναι 56 και κατανέμονται ως εξής: οκτώ Παράδοξοι, δώδεκα Διακεκριμένοι, δώδεκα Τενοντομυϊκοί, και δεκαπέντε Αγγεία Λού. Με εξαίρεση τους Παράδοξους, κανένας από τους Δευτερεύοντες Μεσημβρινούς δεν έχει ιδιαίτερο όνομα, αλλά παίρνουν το όνομά τους από τον Πρωτεύοντα Μεσημβρινό του οποίου αποτελούν εξαρτήματα. Επίσης, κανένας τους δεν διαθέτει ξεχωριστά σημεία βελονισμού, με εξαίρεση τους δύο Παράδοξους Μεσημβρινούς ΡενΜάι (RenMeridian) και Ντου Μάι (DuMeridian).

Οι οκτώ Παράδοξοι Μεσημβρινοί αφενός αρδεύουν το χώρο μεταξύ των Πρωτεύοντων Μεσημβρινών, αφετέρου μεταφέρουν την Προγονική Ενέργεια από τους Νεφρούς, στα υπόλοιπα όργανα. Είναι οι εξής: Ρεν ή Αγγείο Σύλληψης (Ren), Ντου ή Κυβερνητικό Αγγείο (Du), Τσονγκ (Chong), Ντάι (Dai), Γιανγκ Τσιάο (Yangqiao), Γιν Τσιάο (Yinqiao), Γιανγκ Γουέι (Yangwei) και Γιν Γουέι (Yinwei). Δεν διαθέτουν σημεία βελονισμού, με εξαίρεση τον Ρεν και Ντου.

Οι δώδεκα Διακεκριμένοι Μεσημβρινοί έχουν σκοπό τη μεταφορά της αμυντικής ενέργειας από τους Τενοντομυϊκούς Μεσημβρινούς στο εσωτερικό του σώματος.

Πορεύονται σε ζεύγη ακολουθώντας τους αντίστοιχους Πρωτεύοντες Μεσημβρινούς, από τους οποίους παίρνουν και την ονομασία τους. Εξορμούν από τα αρχαία σημεία Χε και καταλήγουν στο πρόσωπο και την κεφαλή. Οι δώδεκα Τενοντομυϊκοί Μεσημβρινοί έχουν σκοπό τη μεταφορά της αμυντικής ενέργειας στα επιφανειακά στρώματα του σώματος. Είναι δώδεκα στον αριθμό και πορεύονται ακολουθώντας τους αντίστοιχους Πρωτεύοντες Μεσημβρινούς, από τους οποίους παίρνουν και την ονομασία τους. Εξορμούν από τα αρχαία σημεία Τζινγκ, οδεύουν πάντα επιπολής και ανά τρεις ενώνονται σε κάποιο σημείο της διαδρομής τους.

Τα αγγεία Λουό ανήκουν επίσης στους Δευτερεύοντες Μεσημβρινούς και ο ρόλος τους είναι η ρύθμιση της ενεργειακής κυκλοφορίας μεταξύ των Πρωτευόντων Μεσημβρινών. Διακρίνονται στα δώδεκα αγγεία Λουό των Πρωτευόντων Μεσημβρινών, στα δύο των Παραδόξων Μεσημβρινών Ντου και Ρεν και στο Μεγάλο Αγγείο Λουό του Σπλήνα. Εξορμούν από το σημείο Λουό ενός Πρωτεύοντα Μεσημβρινού και καταλήγουν στον συζευγμένο του Μεσημβρινό, μεταφέροντας την περίσσεια της ενέργειας.

Το πολύπλοκο αυτό δίκτυο των ενεργειακών καναλιών έχει ένα και μοναδικό σκοπό: την απρόσκοπτη κυκλοφορία της Ενέργειας Τσι σε όλον τον οργανισμό. Οποιαδήποτε παρεμπόδιση της ομαλής ροής της Ζωτικής Ενέργειας Τσι θα οδηγήσει στην εκδήλωση της ασθένειας. Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί είτε από την επίδραση κάποιου εξωγενούς βλαπτικού παράγοντα ή από δυσλειτουργία κάποιου εσωτερικού οργάνου.

Οι παράγοντες που μπορούν να διατάξουν την ενεργειακή ισορροπία του οργανισμού και να οδηγήσουν στην εκδήλωση της νόσου, ανήκουν σε τρεις κατηγορίες:

Ενδογενείς βλαπτικοί παράγοντες: Πέντε συναισθήματα που παρουσιάζουν αντιστοιχία με τη θεωρία των πέντε στοιχείων, όταν βρίσκονται σε περίσσεια ή ανεπάρκεια, είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε ασθένεια τον οργανισμό. Τα συναισθήματα αυτά και το στοιχείο της θεωρίας των πέντε φάσεων στο οποίο αντιστοιχούν είναι: ο θυμός (ξύλο), η χαρά (φωτιά), η σκέψη (γη), η μελαγχολία (μέταλλο) και ο φόβος (νερό). Αν και αυτά τα συναισθήματα αποτελούν φυσιολογικές αντιδράσεις της καθημερινής ζωής, είναι δυνατό να προκαλέσουν νόσο όταν είναι έντονα και διαρκούν πολύ ή όταν δεν εκφράζονται για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Εξωγενείς βλαπτικοί παράγοντες: Σύμφωνα με την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική, πέντε κλιματολογικοί παράγοντες, που βρίσκονται σε αντιστοιχία με τη θεωρία των πέντε στοιχείων, μπορούν να οδηγήσουν στην ασθένεια, αλλά και συγχρόνως να βοηθήσουν στην ερμηνεία των συμπτωμάτων του ασθενή. Οι παράγοντες αυτοί και το στοιχείο της θεωρίας των πέντε φάσεων στο οποίο αντιστοιχούν είναι: η ζέστη (φωτιά), το κρύο (νερό), η υγρασία (γη), η ξηρασία (μέταλλο) και ο άνεμος (ξύλο). Οι εξωγενείς βλαπτικοί παράγοντες, θεωρείται ότι εισέρχονται στον οργανισμό από το περιβάλλον, κατά τη διάρκεια απότομων μεταβολών της θερμοκρασίας ή κατά την αλλαγή των εποχών. Τα συμπτώματα μπορεί να ποικίλλουν και να μεταβάλλονται, ενώ είναι δυνατό, διαφορετικοί κλιματολογικοί παράγοντες να ενέχονται στην παθογένεση μιας νόσου.

Διάφορα αίτια: Σε αυτά περιλαμβάνονται η άσκηση, η εργασία, η διατροφή, η σεξουαλική δραστηριότητα και το τραύμα. Η Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική θεωρεί ότι οι παράγοντες τούτοι μπορούν να επηρεάσουν έντονα το ανθρώπινο σώμα. Έτσι η υπερβολική σωματική άσκηση μπορεί να εξαντλήσει το Τσι, η έντονη πνευματική δραστηριότητα να βλάψει το Σπλήνα, η υπερβολική σεξουαλική δραστηριότητα θεωρείται ότι καταστρέφει τους Νεφρούς.

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί η Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική προκειμένου να διαγνώσει τα αίτια της δυσαρμονίας και τα όργανα που πάσχουν, δεν διαφέρουν από τις αντίστοιχες κλινικές μεθόδους της σύγχρονης ιατρικής. Η επισκόπηση, η ακρόαση και η οσμή, η λήψη του ιστορικού και η ψηλάφηση, αποτελούν τις τέσσερις βασικές μεθόδους εξέτασης. Όσο λεπτομερέστερα αυτές γίνονται, τόσο ορθότερη θα είναι και η διάγνωση. Τα αρχαία κινέζικα ιατρικά συγγράμματα, περιγράφουν με πολύ ακρίβεια την πρακτική εφαρμογή των παραπάνω μεθόδων και καθορίζουν κανόνες για κάθε μία από αυτές.

Ιδιαίτερο διαγνωστικό σύστημα για την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική αποτελεί η ψηλάφηση των σφυγμών. Με τη μέθοδο αυτή ο θεραπευτής είναι σε θέση να λάβει πληροφορίες για το όργανο που νοσεί, αν αυτό βρίσκεται σε κατάσταση πληθώρας ή κενού και για τον βλαπτικό παράγοντα που εμπλέκεται. Η ψηλάφηση του σφυγμού γίνεται σε τρεις θέσεις σε κάθε καρπό και σε δύο επίπεδα (επιφανειακό και βαθύτερο) σε κάθε μία από αυτές τις θέσεις. Έτσι υπάρχουν έξι σφυγμοί σε κάθε καρπό, τρεις επιφανειακοί και τρεις βαθύτεροι.

Εφόσον υπάρχουν δώδεκα κύρια όργανα στο κινέζικο ιατρικό σύστημα (6 Zang και 6 Fu), κάθε ένα από αυτά αντιπροσωπεύεται σε μία από τις θέσεις ψηλάφησης στον έναν ή τον άλλο καρπό. Η ψηλάφηση των σφυγμών αποτελεί το δυσκολότερο κεφάλαιο της παραδοσιακής κινέζικης διάγνωσης αφού εκτός από τις δώδεκα διαφορετικές θέσεις ψηλάφησης, υπάρχουν και διαφορετικοί τύποι σφυγμού που μπορούν να γίνουν αντιληπτοί σε κάθε σημείο. Δεν αρκεί δηλαδή να ψηλαφίσει ο θεραπευτής το σφυγμό κάθε οργάνου, αλλά και να αντιληφθεί τα διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά του. Στην πράξη το σύστημα της διάγνωσης των σφυγμών απαιτεί πολλά χρόνια εξάσκησης και σήμερα ελάχιστοι είναι αυτοί (τόσο στην Κίνα όσο και στον υπόλοιπο κόσμο) που μπορούν με ακρίβεια να αντιληφθούν όλες τις μεταβολές του.

Η αποκατάσταση της ενεργειακής ισορροπίας του οργανισμού που έχει διαταραχθεί, επιτυγχάνεται με την τοποθέτηση των βελονών σε συγκεκριμένα σημεία του δέρματος. Τα σημεία αυτά ονομάζονται σημεία βελονισμού. Υπάρχουν 365 παραδοσιακά σημεία βελονισμού, με συγκεκριμένη ανατομική εντόπιση, κατά μήκος των 14 Μεσημβρινών που διατρέχουν το ανθρώπινο σώμα. Η επιλογή των σημείων βελονισμού στηρίζεται στην αποδοχή κανόνων που περιγράφονται στα συγγράμματα παραδοσιακού βελονισμού και στην κλινική εμπειρία του θεραπευτή. Έτσι σε κάθε περίπτωση, όταν διαγνωσθεί η ενεργειακή ανισορροπία και ο Μεσημβρινός που πάσχει, επιλέγονται σημεία που ανήκουν στον Μεσημβρινό αυτό, προκειμένου να τοποθετηθούν οι βελόνες και να αποκατασταθεί η ομαλή κυκλοφορία της ενέργειας.

Όπως γίνεται αντιληπτό, τόσο η Ιατρική του Ιπποκράτη, όπως και η Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική αποτελούν ένα πλήρες ιατρικό σύστημα με ξεχωριστούς κανόνες ανατομίας φυσιολογίας και παθοφυσιολογίας, διάγνωση και θεραπείας των διαφόρων νόσων.

4.5 Τα Κανάλια του Ιπποκράτη

Στην Ιπποκρατική Συλλογή σημαντικό κομμάτι στο σώμα θεωρούνται τα σπλάχνα, όπως πνεύμονες, ήπαρ, νεφρά, και τα στόμια, συμπεριλαμβανομένων των ματιών, των αυτιών, των γεννητικών οργάνων) που συνδέονται με κοίλους σωλήνες, αγωγούς ή κανάλια, ειδικά, αλλά όχι αποκλειστικά, αιμοφόρα αγγεία: φλέβες και αρτηρίες, που δεν διακρίνονται και στερεά νήματα για τα οποία ο γενικός όρος είναι νευρα (σύνδεσμοι, νεύρα κ.λπ.). (16)

Οι Ιπποκρατικοί συγγραφείς γνώριζαν ότι τέτοιες εξηγήσεις δεν κάλυπταν την πολυπλοκότητα του σώματος και χρησιμοποίησαν ενδιάμεσες επεξηγήσεις μεταξύ των φλεβών και των νευρών, που περιγράφηκαν διαφορετικά, π.χ. ως "κοίλα νευρά". Εκτός από τα κανονικά κανάλια που μπορούν να ανοίξουν και να κλείσουν και να μεταφέρουν μια περίσσεια υγρών, για τα υπόλοιπα κανάλια έδωσαν διάφορες ονομασίες, όπως πορώδες. Η κινεζική ιατρική μοιάζει με τη θεωρία του Ιπποκράτη, καθώς οι ανατομικές δομές και οπές και διαδικασίες) συνδέονται μεταξύ τους με κανάλια και με άλλες περιοχές του σώματος.

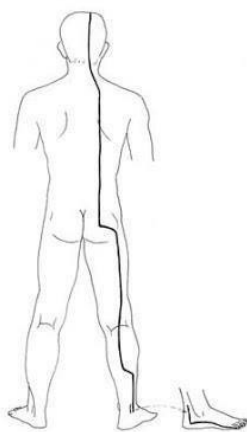
Αυτό όμως που μας απασχολεί είναι ο τρόπος με τον οποίο σχεδιάστηκε το κύριο αγγειακό σύστημα, ειδικά όσον αφορά τα αγγεία της κεφαλής και του τραχήλου με διαδρομή προς το κάτω μέρος του σώματος και οι απόψεις για το περιεχόμενο των αγγείων σε υγρή και ανθυγιεινή κατάσταση.

Ο Ιπποκράτης περιέγραψε το αρχαίο αγγείο και τα ζεύγη φλεβών που ξεκινούν από το κεφάλι με πορεία προς τα κάτω. Τα αγγεία αυτά δεν σχετίζονται με την ανατομία των αγγείων που γνωρίζουμε σήμερα. Οι ιστορικοί, που δεν γνώριζαν τον βελονισμό, τα περιέγραψαν λάθος ως κύριο αγγείο και ως συγκεχυμένη περιγραφή των φλεβών αντίστοιχα. Οι υποτιθέμενες διαδρομές των αγγείων του Ιπποκράτη είναι; σε γενικές γραμμές, παρόμοιες με εκείνες των μεσημβρινών, χωρίς όμως να συμπίπτουν ακριβώς. (16, 44, 45) Αξίζει να σημειωθεί ότι στα αρχαία Κινέζικα Ιατρικά κείμενα οι μεσημβρινοί περιγράφονταν με τον όρο MAI, που μεταφράζεται ως φλέβα. Ο όρος MAI χρησιμοποιείται σήμερα στους 8 Παράδοξους Μεσημβρινούς (QI JING BA MAI).

Στην πραγματεία «Περί οστών» 11-18 υπάρχει ένα κεντρικό αγγείο, που έχει περιγραφεί ήδη από τον Όμηρο, η διαδρομή του οποίου λίγο αντιστοιχεί σε φλέβες και αρτηρίες. (46) Αυτό το αγγείο, η πορεία του οποίου τρέχει σε όλο το σώμα και συνδέεται τόσο με την αναπνοή όσο και με την αναπαραγωγή, σε **μέρη "άσπρα και νευρώδη**, με πολλά διασυνδέονται μικρά αγγεία, περνάει πίσω από το διάφραγμα και από τον αυχένα καταλήγει στα γεννητικά όργανα και είναι αλληλένδετο όπως κισσός" με το "ν" μυελό. Το αγγείο αυτό είναι στενά συνδεδεμένο με τη "σπονδυλική στήλη και περιγράφεται από τον Ιπποκράτη με το επίθετο «αρχαίο». Η διαδρομή του αγγείου αυτού που φέρει ζωτικής σημασίας μυελό στα όργανα είναι παρόμοια με τη διαδρομή του κινεζικού καναλιού du (κυβερνητικό αγγείο) που φέρει δύναμη ζωής. (1) Και το αγγείο που βρίσκεται κεντρικά στο μέτωπο σε μερικές Ελληνικές πραγματείες είναι παρόμοιο με την πρόσθια συνέχιση του κινεζικού καναλιού du. (16, 44,46- 49- 52)

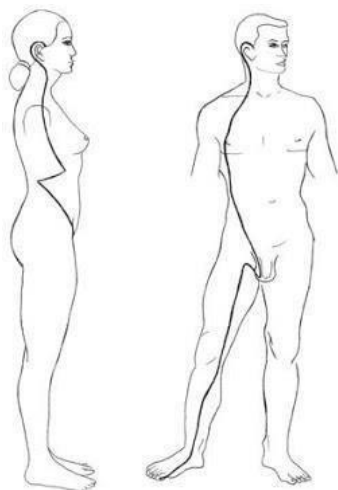
Ο Ιπποκράτης στην Πραγματεία Περί φύσεως του ανθρώπου παράγραφος 11 περιγράφει 4 ζεύγη φλεβών, τα οποία ξεκινάνε από διαφορετικά μέρη της κεφαλής, 2 καταλήγουν στους άκρους πόδες, ένα στο δακτύλιο του πρωκτού και ένα στα γεννητικά όργανα.

Το πρώτο ζεύγος έχει αφετηρία από το πίσω μέρος της κεφαλής, περνάει από τον τράχηλο, διατρέχει τη ράχη, παράλληλα με το αρχαίο αγγείο και φθάνει από τη δεξιά και αριστερή πλευρά στα ισχία και τα σκέλη.(16,52) Έπειτα περνώντας από τις κνήμες καταλήγει στα εξωτερικά σφυρά και τους άκρους πόδες». (53) Το πρώτο ζεύγος φλεβών αντιστοιχεί με τους παράλληλους μεσημβρινούς Yang που είναι συμμετρικά τοποθετημένοι σε κάθε πλευρά του du καναλιού, τους μεσημβρινούς της ουροδόχου κύστης (Πραγματεία Περί φύσεως του ανθρώπου παράγραφος 11). (39,40, 50)

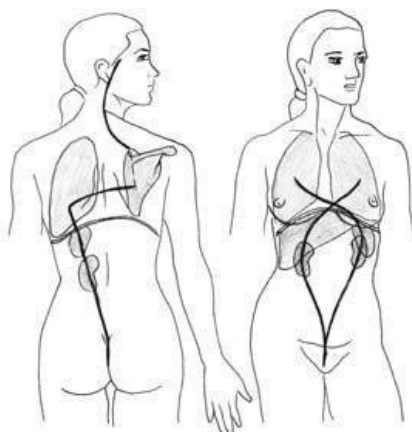
Εικόνα 10

Οι φλέβες του δεύτερου ζεύγους, που λέγονται σφαγίτιδες, έχουν αφετηρία από την κεφαλή, πλησίον των ώτων, περνούν από τον τράχηλο, διατρέχουν την ράχη από την μια πλευρά και την άλλη και κατευθύνονται κατά μήκος της οσφυϊκής χώρας στους όρχεις και τους μηρούς. Έπειτα, από το εσωτερικό μέρος των ιγνύων και από τις κνήμες, στα έσω σφυρά και τους άκρους πόδες. Σύμφωνα με τον Ταλικίδη – Μπουκουβάλα, η πορεία του δεύτερου ζεύγους φλεβών του Ιπποκράτη από το κεφάλι μέχρι τα γεννητικά όργανα ταιριάζει με τον μεσημβρινό της χοληδόχου Κύστης, ενώ από τα γεννητικά όργανα μέχρι τα εσωτερικά ακροδάκτυλα ταιριάζει με τους τρεις yin Μεσημβρινούς του ποδιού: Taiyn, Jueyin, Shaoyin. (39,40,50)

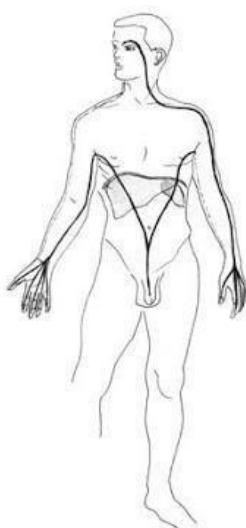
Εικόνα 11

Το τρίτο ζεύγος των φλεβών από τους κροτάφους κατευθύνεται, περνώντας από τον τράχηλο, προς τις ωμοπλάτες. Έπειτα φέρεται προς τον πνεύμονα και φθάνει, η φλέβα της δεξιάς πλευράς στα αριστερά, και η φλέβα της αριστερής πλευράς στα δεξιά. Εκείνη της δεξιάς πλευράς κατευθύνεται από τον πνεύμονα στον μαστό, τη σπλήνα και τον νεφρό, κι εκείνη της αριστερής πλευράς κατευθύνεται από τον πνεύμονα προς τον μαστό δεξιά, το συκώτι και τον νεφρό. Η κατάληξη και των δύο αυτών φλεβών είναι ο δακτύλιος. (5) Για την πορεία αυτού του Μεσημβρινού ενδιαφέρον είναι η σύνδεση του με εσωτερικά όργανα, ενώ αποκαλύπτει είναι επίσης η κατανόηση από τον Ιπποκράτη ότι μπορούμε να θεραπεύσουμε το δεξιό ημιμόριο του σώματος για προβλήματα του αριστερού.

Εικόνα 12

Το τέταρτο ζεύγος κατευθύνεται από το εμπρόσθιο μέρος της κεφαλής και των ματιών κάτω από τον αυχένα και τις κλείδες, έπειτα από το απάνω μέρος, περνώντας από τους βραχιόνες, προς την πτυχή του αγκώνα. Έστερα, περνώντας από τα αντιβράχια, προς τους καρπούς και τα δάκτυλα. Έπειτα, από τα δάκτυλα, ανεβαίνει προς τις παλάμες των χεριών και τα αντιβράχια, στις πτυχές των αγκώνων, από το κάτω μέρος των βραχιόνων προς τις μασχάλες, κι από το απάνω μέρος των πλευρών η μια φλέβα φθάνει στη σπλήνα και η άλλη στο συκώτι, ενώ και οι δύο καταλήγουν, περνώντας από την κοιλιά, στα γεννητικά όργανα.

Εικόνα 13

Εικόνα 14

Το τέταρτο ζεύγος φλεβών του Ιπποκράτη από τους βραχίονες προς τα ακροδάκτυλα ταιριάζει σύμφωνα με τον Ταλικίδη με τους τρεις Yang Μεσημβρινούς Χεριού των Κινέζων, ιδιαίτερα όμως θυμίζει τον Μεσημβρινό του Παχέως Εντέρου και λιγότερο τον του Τριπλού Θερμαστή. από τα ακροδάκτυλα μέχρι την μασχάλη από την έσω-καμπτική επιφάνεια του άνω άκρου μας παραπέμπει στους τρεις Yin Μεσημβρινούς του άνω άκρου των Κινέζων: ΤΑΙYIN ΧΕΡΙΟΥ (Π.Μ. Πνεύμονα), JUEYIN ΧΕΡΙΟΥ (Π.Μ. Περικαρδίου), SHAOYIN ΧΕΡΙΟΥ (Π.Μ. Καρδιάς). Ιδιαίτερα όμως θυμίζει τον JUEYIN ΧΕΡΙΟΥ (Π.Μ. Περικαρδίου) από τα ακροδάκτυλα μέχρι τον αγκώνα και τον SHAOYIN ΧΕΡΙΟΥ (Π.Μ. Καρδιάς) από τον αγκώνα μέχρι τη μασχάλη.

Όσον αφορά την περαιτέρω πορεία των φλεβών του τέταρτου ζεύγους υπάρχει μια διαφορά και μια ομοιότητα ε τους Κινέζικους Μεσημβρινούς. Η διαφορά είναι ότι οι Κινέζοι θεωρούν ότι τα κανάλια τα οποία καταλήγουν στα άνω άκρα σχετίζονται οπωσδήποτε με όργανα της θωρακικής κοιλότητας (Πνεύμονες, Καρδιά, Περικάρδιο), η διαφορά είναι ότι το κανάλι του Ιπποκράτη καταλήγει στα γεννητικά όργανα.

Σύμφωνα με τους Ταλικίδη – Μπουκουβάλα, ο Ιπποκράτης στο κείμενο του αναφέρει την ύπαρξη τεσσάρων ζευγών φλεβών - μεσημβρινών, τα οποία και περιγράφει αναλυτικά. Το κάθε ζεύγος αναπτύσσεται στο δεξιό και αριστερό ημιμόριο του σώματος.

Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο περιγράφονται στο ανθρώπινο σώμα και τα δώδεκα ζεύγη των Κινέζικων Πρωτευόντων Μεσημβρινών. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι το «ΠΕΡΙ ΦΥΣΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ», που έχει γραφτεί ανάμεσα στο 450 π.Χ. και 350 π.Χ. είναι η παλαιότερη αναφορά που έχουμε για τους μεσημβρινούς, ενώ η παλαιότερη αναφορά της Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής για τους Μεσημβρινούς είναι τα χειρόγραφα του Malagwdi, που χρονολογούνται από το 168 π.Χ. (1)

Πρέπει να τονιστεί ότι οι Ιπποκρατικοί συγγραφείς, όπως και η Κινέζικη Ιατρική, δεν επιδιώκουν να παρουσιάσουν αφηρημένες ανατομικές έρευνες αλλά μάλλον να προσφέρουν πρακτικές προσθήκες στη φυσιολογική κατανόηση, όσον αφορά τη θεωρία των ροών στον άνθρωπο ή βοηθήματα στη θεραπευτική παρέμβαση.

Στην Ιπποκρατικά Συλλογή περιέχονται διάσπαρτα αναφορές για τον πόνο κατά την περιγραφή των νοσημάτων, των χειρουργικών επεμβάσεων και των τραυμάτων. Η λέξη οδύνη υπερέχει συντριπτικά σε συχνότητα έναντι των έξεων άλγος, αλγώ, άλγημα, πόνος.(54)

Η λέξη οδύνη, εκφράζει έναν οξύ και καλώς εντοπισμένο στο σώμα πόνο και συνοδεύεται συχνά από σαφή δήλωση εντοπισμού. (55)

Στα κείμενα του Ιπποκράτη, η «αναλγησία» σχετίζεται με την «αναισθησία» για πρώτη φορά, όταν επισημαίνεται ότι ένας ότι ένας ασυνείδητος ασθενής δεν είναι ευαίσθητος στον πόνο. (55)

Η λέξη πόνος κατά την εγχείριση λείπει από την Ιπποκρατική Συλλογή και επισημαίνει την περιγραφή μιας χειρουργικής επέμβασης κατά την οποία οι βοηθοί παρουσιάζουν στον γιατρό το προς εγχείριση τμήμα και διατηρούν το σώμα σε ακινησία, ήσυχο, σαν να είναι ναρκωμένο. (56)

Εξαίρεση αποτελεί η περιγραφή χειρουργικής επέμβασης στο «Περί ιατρού» όπου επισημαίνει: ότι στις περιπτώσεις που η χειρουργική επέμβαση που απαιτεί μία τομή, πρέπει να γίνεται με ταχύτητα γιατί όσοι χειρουργούνται συμβαίνει να πονούν [πονέειν]. Στην περίπτωση όμως που είναι ανάγκη να γίνουν πολλές τομές,πρέπει η χειρουργική επέμβαση να γίνει αργά γιατί η ταχύτητα κάνει τον πόνο συνεχή και έντονο, ενώ τα διαλείμματα κατά την επέμβαση ανακουφίζουν κάπως τους ασθενείς». (56,57)

Η ένταση του πόνου εξαρτάται από το φύλο και την ηλικία: οι γυναίκες πονούν λιγότερο, καθώς και οι ηλικιωμένοι. (56)

Στην *Ιπποκρατική συλλογή*, οι πόνοι οφείλονται στη διαταραχή των τεσσάρων χυμών του ανθρώπινου σώματος¹¹ ή στις καιρικές συνθήκες, το κρύο (κατά το οποίο υπάρχει επιδείνωση των πόνων), τη ζέστη, την υγρασία, τους αέριδες,¹² τη διατροφή,¹³ τη σωματική καταπόνηση ή τις αφροδίσιες καταχρήσεις, την εμμηνορρυσία, την εγκυμοσύνη, τον τοκετό, τις παθήσεις της μήτρας, τους οδοντικούς πόνους,^{15,16} τους πόνους από ατυχήματα ή και άλλες παθολογικές αιτίες. (39,40)

Στην *Ιπποκρατική Συλλογή*, ο Ιπποκράτης και συνεχιστές του έργου του εξορθολογήσουν τον πόνο ως κλινική μεταβλητή και ως πολύτιμο εργαλείο διάγνωσης και πρόγνωσης. Χρησιμοποίησαν εκφραστικά και ακριβή επίθετα και καλά καθορισμένα χαρακτηριστικά του πόνου, όπως η θέση, η διάρκεια ή η σχέση με άλλα συμπτώματα, για να διαλευκανθεί μια διαδικασία ασθένειας.

Υπήρχε μια ευρεία ορολογία για τους διάφορους τύπους πόνου που εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται σήμερα. (56)

Στα κείμενα του Ιπποκράτη, η «αναλγησία» σχετίζεται με την «αναισθησία» για πρώτη φορά, όταν επισημαίνεται ότι ένας α ότι ένας ασυνείδητος ασθενής δεν είναι ευαίσθητος στον πόνο. (56)

4.6 Η αντιμετώπιση του πόνου με βότανα

Στις πραγματείες του Ιπποκράτη, αναφέρονται συνολικά 236 φυτά. Μια σειρά βοτάνων και παρασκευασμάτων χρησιμοποιούνταν ως παυσίπονα, ως υπνωτικά και κατευναστικά. (39, 44, 54,56) Μεταξύ αυτών τα κάτωθι: η αριστολογία, ο ελλέβορος που προκαλεί καταστολή, η ευθαλεία η άτροπος, ο υοσκύαμος, ο μανδραγόρας, η μήκων η υπνοφόρος, το, Δίκταμο, το κώνειο, το απήγανος κ/α: Μεταξύ των ουσιών με παυσίπονη δράση συμπεριλαμβάνεται και το κρασί στα Ιπποκρατικά κείμενα. ακόμη και με προσμείξεις διαφόρων ουσιών.

Ένα από τα αναλγητικά που αναφέρει ο Ιπποκράτης είναι το αφέψημα του φλοιού της ιτιάς, με παυσίπονη και αντιπυρετική δράση. Αν και είχε ευρεία εφαρμογή στην αρχαιότητα, το αφέψημα του φλοιού της Ιτιάς αναφέρεται στην Ιπποκρατική Συλλογή μόνο μια φορά και εκεί ως υποκαπνισμός σε γυναικολογικές παθήσεις. (59) Τον χυμό της μήκωνος της υπνοφόρου χρησιμοποιεί ως υπνωτικό, , στυπτικό και καθαρτικό φάρμακο και το συνιστά σε παθολογικά και γυναικολογικά νοσήματα. (59) Τέλος αναφέρει τη μεγάλη θεραπευτική αξία των σπόρων της Μήκωνος της υπνοφόρου. Ωστόσο, αν και αναγνώριζε τις ισχυρές θεραπευτικές ιδιότητες του οπίου, το συνιστούσε με επιφυλάξεις.

Ιδιαίτερη αναφορά στην αντιμετώπιση του πόνου γίνεται στα βιβλία της Ιπποκρατικής Γυναικολογίας, όπου υπάρχουν μακροσκελή χωρία που αφορούν στην καταπολέμηση των πόνων της μήτρας. Γενικά, ως καταπραϋντικό αναφέρεται το καστόριο, ουσία με ιδιαίτερη κακοσμία, «προερχόμενη από τους δύο εκκριντικούς θυλάκους του ζώου (κάστορα), οι οποίοι βρίσκονται αντίστοιχα προς τους όρχεις. (59,60 - 62)

Για τις επώδυνες παθήσεις της μήτρας, οι ουσίες που χρησιμοποιούνταν ήταν είτε ζωικές, όπως για παράδειγμα πέος ελαφιού, ή συχνότερα φυτικές, όπως αγριοκυδωνιά, αμυγδαλιά, άνηθος, άρκευθος, δεντρολίβανο, μαρούλι. Ο Ιπποκράτης πίστευε ότι ο χυμός κόκκινου μαρουλιού σε νερό σταματά κάθε πόνο (Γυναικείων πρώτον, παρ.51). Για τους πόνους βαριάς μορφής χορηγούσε γάλα, σκόρδο, βρασμένο κρασί, ξύδι και αλάτι (Επιδημιών το έκτον, τμήμα έκτον, παρ.3). Ως αναλγητικό χρησιμοποιούσε επίσης το κώνειο. (59-62)

Επίσης, χρησιμοποιούνταν θερμά επιθέματα καθώς και λουτρά με πολύ ζεστό νερό, υποκαπνισμοί (κυρίως με αρωματικές ουσίες), καταπλάσματα, υπόθετα και υποκλυσμοί. Επιπλέον, υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία θεραπευτικών ζωμών και ροφημάτων, που προέρχονταν συνήθως από ανάμειξη διαφόρων φυτικών προϊόντων μέσα σε κρασί, όπως φασκομηλιάς και ελλέβορου. (39)

Για την αντιμετώπιση του πόνου ο Ιπποκράτης πολύ συχνά χρησιμοποιούσε **αντιεμετικά και καθαρτικά βότανα**. Η χορήγηση τους γινόταν συνήθως ανάλογα με το σημείο του πόνου και βασιζόταν στη θεωρία των χυμών. Μερικά παραδείγματα από την Πραγματεία «Αφορισμοί» : «οι πόνοι (οδυνήματα) πάνω από το διάφραγμα υποδηλώνουν την ανάγκη κάθαρσης του οργανισμού με εμετικό, ενώ οι πόνοι κάτω από αυτό, την ανάγκη κάθαρσής του με καθαρτικό».

Ωφέλιμοι θεωρούνταν επίσης οι χυμοί από ανάμειξη φυτών, τροφών και ποτών, που κρίνονταν παράλληλα και δυναμωτικοί, όπως ο κυκεώνας, ποτό παρασκευαζόμενο από την ανάμειξη κριθάλευρου, τυριού, κρασιού, μελιού και αρωματικών φυτών.²⁵ Για τους πόνους βαριάς μορφής χορηγείτο γάλα, σκόρδο, βρασμένο κρασί, ξύδι και αλάτι. Σε αρκετές περιπτώσεις, η αντιμετώπιση του πόνου γινόταν με ξυδόμελο (ζεστό το χειμώνα, κρύο το καλοκαίρι).

Εκτός από τη χορήγηση των βοτάνων η αντιμετώπιση του πόνου , γίνεται και με τη μέθοδο των αντιθέτων. Στο κρύο εφαρμόζεται ζέστη, στην περίσσεια κάποιου από τους χυμούς επιδιώκεται η κάθαρση, η αφαίρεση δηλαδή του πλεονάζοντος υγρού. Στο σημείο του πόνου έβαζαν συνήθως θερμά επιθέματα⁽²⁵⁾ και βεντούζες,⁽²⁶⁻²⁷⁾ ενώ έκαναν και επαλείψεις με λάδι και άλλες λιπαρές ουσίες. ⁽²⁸⁾ Δεν λείπουν, ωστόσο, και τα δροσιστικά επιθέματα (πανιά ή τεύτλα) βουτηγμένα σε κρύο νερό.

Ο Ιπποκράτης ξεχωρίζει επίσης για την έμφαση που δίνει στις ολιστικές θεραπείες στην πράξη, συνδυάζοντας τη διατροφική ιατρική, τη βοτανοθεραπεία, τα λουτρά, τις φυσιοθεραπείες και τις διανοητικές ασκήσεις σε ένα ολιστικό σχήμα. Ενώ υπάρχουν πολλά για να θαυμάσετε το έργο του Ιπποκράτη στη σύγχρονη ιατρική, υπάρχει επίσης μια επισκόπηση των εννοιολογικών και ολιστικών ιδεών του στην ιατρική σε μια εποχή που παρόμοιες ιδέες από την παραδοσιακή κινεζική ιατρική ενσωματώνονται στην ιατρική πρακτική με τη μορφή του βελονισμού και της ολιστικής ιατρικής. Ας ελπίσουμε ότι τα ιατρικά επαγγέλματα θα μπορέσουν στο μέλλον να εφαρμόσουν τη σοφία του Ιπποκράτη σε μια ανανεωμένη ενσωμάτωση αλλοπαθητικών και ολιστικών παραδοσιακών θεραπειών.

4.7 Η αντιμετώπιση του πόνου με τομή / αφαίμαξη ή με καυτηριασμό.

Για την αντιμετώπιση του πόνου ο Ιπποκράτης συστήνει επίσης τη τομή με μια λεπτή μήλη με ή χωρίς αφαίμαξη, σε συγκεκριμένα σημεία κατά μήκος των «φλεβών» που περιέγραψε ή τον καυτηριασμό, τον οποίον εφαρμόζει επίσης πάνω στους μυς και στους τένοντες. (16, 39, 44)

4.7.1 Σε ποια σημεία εφάρμοξε ο Ιπποκράτης με τομή / αφαίμαξη ή καυτηριασμό.

Στην πραγματεία Περί των εντός παθών 13 προτείνει τον καυτηριασμό σε περίπτωση ισχυρού πόνου στο κεφάλι, στον τράχηλο, στη μέση, στους οσφυϊκούς μυς και τις αρθρώσεις. Όπως αναφέρει «θα εφαρμόζεται, 2 εσχάρες στον αυχένα ανάμεσα στους τένοντες, 15 εσχάρες στη ράχη από κάθε πλευρά και 4 εσχάρες στην οσφυϊκή χώρα από τη μια και την άλλη πλευρά των σπονδύλων». (63)

Στην πραγματεία Περί Νούσων το Δεύτερο 55 σελίδα 191 – 192 αναφέρει για την ερυσιπέλα πνεύμονα: αν ο πόνος απλωθεί στις ωμοπλάτες, πρέπει να γίνει στο σημείο εκείνο βεντούζες και να ανοιχθούν οι φλέβες των χεριών. Για να απαλλαγεί όσο γίνεται πιο γρήγορα από τη νόσο ένας νέος άνθρωπος προτείνει καυτηριασμούς στο στήθος και στη νεφρική χώρα. Πέραν αυτού προτείνει ειδική διαίτα. (64)

Στην Πραγματεία Περί φύσεως του Ανθρώπου Παράγραφος 11, για την αντιμετώπιση του πόνου της ράχης και των ισχίων προτείνει τις αφαιμάξεις στο εξωτερικό μέρος των σφυρών και των γονάτων. Από εκεί περνάει το πρώτο ζεύγος φλεβών. (65) Αναφέρει επίσης ότι οι τομές πρέπει να γίνονται μακριά από το σημείο πόνου και συγκέντρωσης του αίματος (στάσης ενέργειας) και ότι το αποτέλεσμα των τομών είναι η διακοπή της συνήθειας του αίματος να συγκεντρώνεται σε μια συγκεκριμένη περιοχή του σώματος δημιουργώντας πόνο. Αντίθετα, για τα προβλήματα και πόνους των γεννητικών οργάνων και των ψοών προτείνει την φλεβοτομία στην εσωτερική πλευρά των ιγνύων και στα έσω σφυρά, από όπου περνάει το δεύτερο ζεύγος φλεβών.

Στην πραγματεία «Περί των Εντός Παθών παράγραφος 19»:προτείνει τον καυτηριασμό επίσης όπου αλλού είναι εγκατεστημένος ο πόνος και ο άρρωστος θα γίνει καλά. (66), ενώ στην Παράγραφο 24 προτείνει «ήπιους καυτηριασμούς με μύκητες στο υποχόνδριο (13) σε παθήσεις σπληνός με πόνο . (5) Προτείνει επίσης τον καυτηριασμό με ακατέργαστο λινάρι στο μεγάλο δάκτυλο για την ποδάγρα, όταν αυτή οφείλεται στην αλλοίωση του αίματος από χολή και φλέγμα.

Στην πραγματεία Περί Νουσων το δεύτερο, παράγραφος 55 (192 – 93) αναφέρεται ότι «εάν ο πόνος συσσωρευτεί στις ωμοπλάτες , πρέπει να τοποθετηθούν βεντούζες πάνω στο σημείο εκείνο και να ανοιχθούν οι φλέβες των χεριών». (67)

Στην πραγματεία «Ενδημιών το 5, παράγραφος 69 προτείνεται η φλεβοτομία με αφαίμαξη στο βραχίονα για πόνο στα ούλα, (68) ενώ σε άλλη πραγματεία προτείνει τη φλεβοτομία στο εξωτερικό μέρος της εσωτερικής πλευράς του βραχίονα, σε παθήσεις πνεύμονα «όταν ο πόνος εκτείνεται προς την κλείδα ή γύρω από τη θηλή ή το βραχίονα. Από εκεί περνάει το τέταρτο ζεύγος φλεβών.

Την φλεβοτομία και τον καυτηριασμό προτείνει επίσης για προβλήματα των οφθαλμών; σε περίπτωση πόνου και για προβλήματα όρασης . («Περί ασθενειών» παράγραφος 2) Τα σημεία που προτείνει βρίσκονται πάνω στα βλέφαρα, στον κρόταφο, ανάμεσα στο αυτί και το φρύδι, στο πίσω μέρος της κεφαλής στο στέμα, στο τριχωτό της κεφαλής. (16, 73 - 75)

4.7.2 Πότε εφαρμόζε ο Ιπποκράτης καυτηριασμό ή τομή/φλεβοτομία?

Από την πραγματεία Περί των εντός παθών 51, όπως επίσης από την Πραγματεία Περί φύσεως του Ανθρώπου Παράγραφος 11 προκύπτει ότι την φλεβοτομία την εφαρμόζε σε περίπτωση «συσσώρευσης αίματος» ενώ τον καυτηριασμό τον προτείνει σε περίπτωση που η αιτία είναι το φλέγμα. (65, 69)

Στην πραγματεία Περί των εντός παθών 51 αναφέρεται στην αντιμετώπιση της Ισχιαλγίας την οποία αποδίδει σε έλλειψη υγρασίας, σε προβλήματα με την χολή ή στο φλέγμα, ή σε συσώρευση αίματος. (11) Εάν υπάρχει έλλειψη υγρασίας από θερμότητα για την αντιμετώπισή της ισχιαλγίας προτείνει αμμόλουτρα και δίαιτα.

Εάν το πρόβλημα προέρχεται από τη χολή συστήνονται αντιεμετικά (ελλέβορος) και δίαιτα. Εάν αιτία της ισχιαλγίας είναι το φλέγμα προτείνει ατμόλουτρα, δίαιτα και βότανα. Εάν ο πόνος επιμένει προτείνονται εμετικά (ελλέβορος) και καυτηριασμός στα ψαχνά, στα σημεία πόνου, όπως επίσης καυτηριασμός με μύκητες στα οστεώδη μέρη. Εάν οφείλεται σε συσσώρευση αίματος προτείνει την αφαίμαξη. (69)

4.7.3 Πόσα σημεία περιέγραψε ο Ιπποκράτης για την τομή/αφαίμαξη ή καυτηριασμό?

Τα σημεία αφαίμαξης που αναφέρει ο Ιπποκράτης είναι λίγα, όπως άλλωστε και τα βελονιστικά σημεία την εποχή εκείνη. Σύμφωνα με τον Ταλικίδη τα σημεία, πάνω στα οποία εφαρμόζε την φλεβοτομία και τον καυτηριασμό ο Ιπποκράτης ανέρχονται σε 76. (50)

4.7.4 Είναι κοινά τα σημεία αφαίμαξης και καυτηριασμού με τα σημεία που εφαρμόζονται στην παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική?

Η αντιμετώπιση του πόνου και άλλων ασθενών στην αρχαία Ελλάδα, φαίνεται ότι έχει σημαντικές ομοιότητες με την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική. Η θεωρία του Ιπποκράτη είναι παρόμοια με εκείνη της ανατολικής ιατρικής που επικεντρώνεται στη δημιουργία αρμονίας μεταξύ τσι και αίματος, του γιν και του γιανγκ και των καναλιών και των συστημάτων οργάνων. Όταν η αρμονία υπάρχει στο σώμα-το πνεύμα, ο θεραπευτής μέσα ξυπνάει για να εκδηλώσει την υγεία και να εξαλείψει τα συμπτώματα και τις συνθήκες: Στην Κινέζικη Ιατρική η δυσαρμονία μεταξύ τσι και αίματος, του γιν και του γιανγκ και των καναλιών αντιμετωπίζεται με την εφαρμογή του βελονισμού. (16, 79)

Τα αγγεία που περιέγραψε ο Ιπποκράτης έχουν σημαντικές ομοιότητες, με τους μεσημβρινούς, χωρίς όμως να συμπίπτουν ακριβώς. (14).

Το αρχαίο αγγείο που περιέγραψε ο Ιπποκράτης, σύμφωνα με τον GraikE.M, στη διαδρομή του από το κεφάλι κατά μήκος της σπονδυλικής στήλης, που φέρει ζωτικό μυελό στα όργανα, είναι παρόμοια με τη διαδρομή του κινεζικού καναλιού du (κυβερνητικό αγγείο) που φέρει δύναμη ζωής. (14)

Και το αγγείο που βρίσκεται κεντρικά στο μέτωπο σε μερικές Ελληνικές πραγματείες είναι παρόμοιο με την πρόσθια συνέχιση του καναλιού du. (16,34)

Όσον αφορά την πορεία του πρώτου ζεύγους των φλεβών, από το πίσω μέρος της κεφαλής μέχρι τα εξωτερικά σφυρά και τους άκρους πόδας, που είναι παράλληλη προς το αρχαίο αγγείο, ομοιάζει με τον μεσημβρινό της ουροδόχου κύστης.

Σημαντικές ομοιότητες με τους μεσημβρινούς παρουσιάζουν επίσης το δεύτερο και το τέταρτο ζεύγος. Οι φλέβες του δεύτερου ζεύγους, που λέγονται σφαγιτίδες, στην πορεία τους από το κεφάλι, πίσω από το αυτί μέχρι τα γεννητικά όργανα ταιριάζουν με τον μεσημβρινό της χοληδόχου Κύστης, ενώ από τα γεννητικά όργανα μέχρι τα εσωτερικά ακροδάκτυλα ταιριάζει με έναν από τους τρεις yin Μεσημβρινούς του ποδιού. (12) Το τέταρτο στην πορεία του από το κεφάλι στα γεννητικά όργανα περνάει από τον ώμο στο βραχίονα και τα ακροδάκτυλα με ταιριάζει με τον μεσημβρινό του παχέος εντέρου, ενώ από τα δάκτυλα στην παλάμη μέχρι την μασχάλη πιθανότατα με τον μεσημβρινό του περικαρδίου.

Το τρίτο ζεύγος των φλεβών από τους κροτάφους καταλήγει στο δακτύλιο του πρωκτού και δεν παρουσιάζει κάποια ομοιότητα με τους μεσημβρινούς. Έχει όμως ως χαρακτηριστικό τον χιασμό των φλεβών – καναλιών στο επίπεδο των πνευμόνων και τη σύνδεση του με εσωτερικά όργανα, τους πνεύμονες, το ήπαρ, τη σπλήνα και τους νεφρούς, Από την περιγραφή του τρίτου ζεύγους εμφανής είναι η κατανόηση από τον Ιπποκράτη ότι μπορούμε να θεραπεύσουμε το δεξιό ημιμόριο του σώματος για προβλήματα του αριστερού. Πέραν αυτού οι συνδέσεις του τρίτου ζεύγους με εσωτερικά όργανα απηχούν μια αντίληψη για την λειτουργία του ανθρώπινου σώματος. Είναι ενδιαφέρον ότι στα αρχαία Κινέζικα Ιατρικά κείμενα οι μεσημβρινοί περιγράφονταν με τον όρο MAI, που μεταφράζεται ως φλέβα, όρος που χρησιμοποιείται σήμερα στους 8 Παράδοξους Μεσημβρινούς.

Στις πραγματείες του Ιπποκράτη τα σπλάχνα, όπως πνεύμονες, ήπαρ, νεφρά και τα στόμια, συμπεριλαμβανομένων του στόματος, των ματιών, των αυτιών, του πρωκτού και των γεννητικών οργάνων, συνδέονται με κοίλους σωλήνες, αγωγούς ή κανάλια, ειδικά, αλλά όχι αποκλειστικά, αιμοφόρα αγγεία.

Τα στόμια χρησιμεύουν για την αποβολή της κακής ύλης Για παράδειγμα ο καυτηριασμός μυών του αυχένα εφαρμόζονταν για να σταματήσει την εξέλιξη της βλαβερής ύλης «πίσω» και να την εκτρέψει από στη μύτη για αποβολή. («Εσωτερικές παθήσεις»). (16)

Η θεραπεία με φλεβοτομή και καυτηριασμό έχει ευρείες ομοιότητες με τη θεραπεία με το βελονισμό και τη moxibustion. Η τομή/φλεβοτομία/φλεβοτομία προηγήθηκε του βελονισμού. (16,89) Η ονομασία του βελονισμού στα Κινέζικα είναι Zhen – Jiu , όπου Zhen σημαίνει βελόνα και Jiu σημαίνει καυτηριασμός. Η Moxibustion προηγήθηκε του βελονισμού στην Κίνα, όπως και ο καυτηριασμός ήταν πιο διαδεδομένος από την φλεβοτομή στην πρώιμη ελληνική ιατρική και ο οποίος θεωρούνταν από τον Ιπποκράτη αποτελεσματικός. (79)

Σύμφωνα με την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική όπου υπάρχει πόνος, υπάρχει σημείο βελονισμού, το οποίο ονομάζεται A-Shi. Εκεί εφάρμοζε ο Ιπποκράτης τον καυτηριασμό. (79) Περίφημος είναι ο τελευταίος αφορισμός του: «Ό,τι δεν θεραπεύεται με φάρμακα, θεραπεύεται με εγχείρηση. Ό,τι δεν θεραπεύει η εγχείρηση, το θεραπεύει η καυτηρίαση. Ό,τι δεν θεραπεύει η καυτηρίαση, πρέπει να θεωρηθεί ανίατο.» (14) Ο αφορισμός αυτός είναι παρόμοιος με εκείνο των Κινέζων: «Όταν τα φάρμακα δεν θεραπεύουν, θα θεραπεύσει η λόγχη, όταν η λόγχη δεν θεραπεύει, θα θεραπεύσει η φωτιά» Πρόκειται για κινέζικη αναφορά που σχετίζεται με τις Ελληνικές τεχνικές της αφαίμαξης και του καυτηριασμού καθώς και με φαρμακευτικά βότανα.

Τα μακρινά σημεία, στα οποία εφάρμοζε φλεβοτομή ή καυτηριασμό π.χ. για πόνους στη ράχη, για προβλήματα στα γεννητικά όργανα, ή στα χέρια για πόνο στις ωμοπλάτες εφαρμόζονται και στην Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική και είναι παρόμοια Έτσι η σύνδεση διαφορετικών περιοχών του σώματος, η οποία αποτελεί την γενεσιουργό αιτία των μεσημβρινών υπάρχει αυτούσια και στην Ιπποκρατική Ιατρική. (79)

Ο Ιπποκράτης εφάρμοζε καυτηριασμό με μύκητες για την αντιμετώπιση του πόνου, κάτι το οποίο χρησιμοποιήθηκε στην Κίνα και στην Ιαπωνία, χωρίς ωστόσο να είναι γνωστή η ύλη που χρησιμοποιούσαν.

Η αφαίμαξη των υπογλωσσίων φλεβών που εφάρμοζε ο Ιπποκράτης, οι οποίες ως σημεία ονομάζονται στα Κινέζικα yingue, χρησιμοποιείται για όλα τα προβλήματα λαιμού, στόματος και γλώσσας. στον παραδοσιακό Κινέζικο βελονισμό.

Στην πραγματεία «Περί ασθeneιών» παράγραφος 2(16) προτείνεται η φλεβοτομία και ο καυτηριασμός για προβλήματα οφθαλμών, τεχνικές που εφαρμόζονταν επίσης στην Κίνα, όπως προκύπτει από τα πρώτα ιατρικά κινεζικά κείμενα, που βρέθηκαν στους τάφους Mawangdui. (16,50)

Οι ομοιότητες μεταξύ αρχαίας Ελληνικής και Παραδοσιακής κινεζικής Ιατρικής στην αντιμετώπιση του πόνου είναι έκδηλες. Ως πιθανό συμπέρασμα για τις κοινές θεραπείες της Αρχαίας Ελληνικής Ιατρικής και της Παραδοσιακής Κινεζικής Ιατρικής θεωρούμε την μετάδοση ιατρικών γνώσεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης ή και αντίστροφα κατά το χρονικό διάστημα 1000 και 500 π.Χ, καθώς την φλεβοτομία εφάρμοζε ο γιοί του Ασκληπιού κατά τον τρωικό πόλεμο. (75)

4.7.5 Ποια ήταν η εξέλιξη στη θεραπεία πόνου με βότανα, τομή/ αφαίμαξη/ καυτηριασμό?

Ο Ιπποκρατικός βελονισμός συνεχίστηκε δια μέσω των αιώνων μέχρι και τον 19^ο αιώνα. Ο πρώτος ο οποίος απέρριπτε την φλεβοτομία του Ιπποκράτη ήταν ο Ερασίστρατος (3^{ος} π.Χ. αιώνας), γιατρός της Αλεξανδρινής Σχολής. (75,76)

Ο Ασκληπιάδης (1^{ος}π.Χ αιώνας), διάσημος Ιατρός στην αρχαία Ρώμη, ακολούθησε, μια πιο δραστήρια πρακτική όσον αφορά την αφαίμαξη, από εκείνη των προκατόχων του, την οποία με βάση την αποτελεσματικότητά της ονόμασε «φάρμακο ενάντια στο θάνατο» Την εφάρμοζε στο βραχίονα, στις υπογλώσσσιες φλέβες, και στη βρεγματική περιοχή του κρανίου σε περιπτώσεις φλεγμονής με πύον. (76)

Ένας άλλος διάσημος γιατρός στην Αρχαία Ρώμη, ο Έλληνας Χειρουργός Αρεταίος ο Καπαδόκης, ο οποίος έζησε στα μισά του 1^{ου} π.Χ. αιώνα, σε ισχυρούς πονοκεφάλους εφάρμοζε φλεβοτομίες στο χέρι, στο μέτωπο, και στα αγγεία εντός της μύτης, χρησιμοποιώντας για αυτό δύο ειδικά εργαλεία, ή φτερό χήνας το οποίο το εισήγαγε στη μύτη και το έστριβε με το χέρι μέχρι να προκαλέσει αιμορραγία. (76) Ο Αρεταίος ήταν πολύ φιλικός με την αφαίμαξη και θεωρούσε βλαβερή την αφαίρεση μεγάλων ποσοτήτων αίματος. Προτιμούσε να κάνει αφαιμάξεις μικρών ποσοτήτων αίματος επανειλημμένα. (76)

Την αφαίμαξη εφάρμοζαν συχνά οι Μεθοδικοί, και ιδιαίτερα ο Θέμισος για τις ίδιες ασθένειες όπως και ο Ιπποκράτης, αλλά είχαν διαφορετικές αντιλήψεις γι' αυτή. (76)

Ο διασημότερος χειρουργός αυτής της Ελληνορωμαϊκής περιόδου είναι ο Αρχιγένης, ο οποίος έζησε επί Τραϊανού (97 μ.Χ.). Ο Αρχιγένης εφάρμοζε τις αφαιμάξεις συχνά και τον καυτηριασμό και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία ενάντια στον πόνο στο ισχίο. (76) Μεγάλος φίλος της αφαίμαξης ήταν και ο Κέλσος (25 π.Χ. – 50 μ.Χ.) ο οποίος την προτείνει σε παιδιά, εγκυμονούσες και ηλικιωμένους ασθενείς, σε αντίθεση με προκατόχους τους, τονίζοντας ότι αυτό που είναι σημαντικό είναι η κρίση του ασθενούς και όχι η ηλικία. (82) Τον δεύτερο μ.Χ αιώνα ο Φιλγάργιος, Ηπειρώτης χειρουργός στη Ρώμη περιέγραψε για πρώτη φορά την επιπλοκή από ατυχή τρώση της βραχιόνιου αρτηρίας κατά την φλεβοτομία, το ανεύρυσμα και την αντιμετώπισή του. (6). Μετά τον Ιπποκράτη ο πιο διάσημος γιατρός ήταν ο Γαληνός (129 - 200 μ.Χ.) ο οποίος εφάρμοζε την αφαίμαξη όπως ο πρώτος, προσπάθησε όμως να την επαναπροσδιορίσει και να την τελειοποιήσει. Ήταν ο πρώτος που ανέφερε την ποσότητα του αίματος που πρέπει να αφαιρεθεί για κάθε περίπτωση. (20) Πρότεινε επίσης, οι αφαιμάξεις για παθήσεις του Ήπατος να γίνονται στα δεξιά για την σπλήνα στα αριστερά, και όχι αντίστροφα όπως είχε προτείνει ο Ιπποκράτης.

Οι γνώσεις της ελληνικής και της ελληνορωμαϊκής ιατρικής και φαρμακολογίας μεταφέρονται στο Βυζάντιο, κυρίως με τη συγγραφή έργων που συγκέντρωναν την ήδη υπάρχουσα γνώση. Μεταξύ των συγγραφέων ο Ορειβάσιος από την Πέργαμο (325 μ.Χ.), οποίος στο βιβλίο ζ' περί Χειρουργικής πραγματεύεται σε μεγάλη έκταση τις φλεβοτομίες, τις σικυάσεις τους καυτηριασμούς και την τοποθέτηση βδελλών. (75)

Ήδη από τον 3^ο .Χ. αιώνα, τους επόμενους δύο αιώνες γιατροί, μερικοί μεγάλης φήμης, μετακόμισαν στην Αραβία, όπου μετέφεραν την Ιατρική του Ιπποκράτη και του Γαληνού. Οι Άραβες αντέγραψαν τους Έλληνες και Ρωμαίους γιατρούς σε όλα τα βασικά σημεία, όσον αφορά τη θεωρία και την πρακτική, με μικρές παραλλαγές. Οι Άραβες είναι αυτοί που έφεραν ξανά την αρχαία Ελληνική Ιατρική στην Ευρώπη. (75)

Εικόνα 15

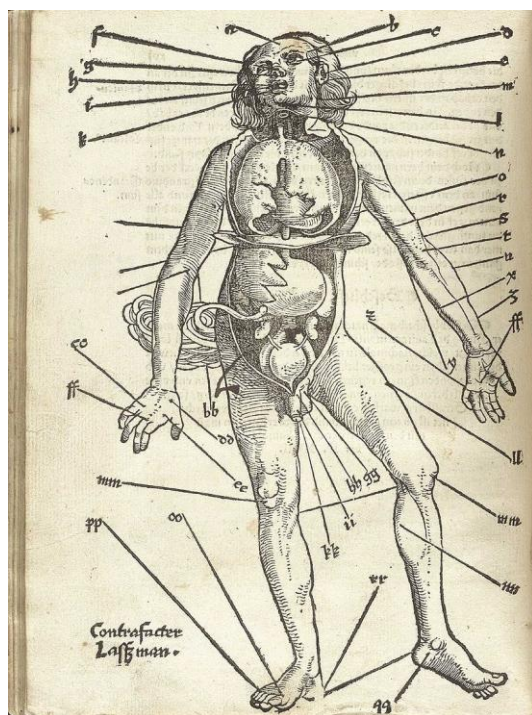
Η αφαιμάξη έτυχε διωγμούς, ιδιαίτερα την περίοδο του Μεσαίωνα. Είναι η εποχή που η χειρουργική θεωρήθηκε ως υποδεέστερη της Ιατρικής και συνέχισε να εφαρμόζεται από τους κουρείς ή τους μοναχούς. Για αιώνες, οι κουρείς παρείχε ιατρικές υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της αφαιμάξης με τομή ή με βδέλλες. Έτσι η τεχνική υπέστη κακοποίηση δεν τελειοποιήθηκε. (81,83,85)

Ακόμη περισσότερο κακοποιήθηκε στην Ελλάδα από τους αγύρτες ή τσαρλατάνους γιατρούς, την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Ο Ιατροφιλόσοφος Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός σε βιβλίο του αναφέρει ότι χύθηκε πολύ αίμα από τις αφαιμάξεις των Τσαρλατάνων σε σύγκριση με εκείνο που χύθηκε από τους τραυματισμούς την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης. (95)

Το μεγαλύτερο χτύπημα για την τεχνική αφαίμαξης έφθασε μετά την περιγραφή της κυκλοφορία του αίματος από τον Γουίλιαμ Χάρβε τον 17 αιώνα. Οι γιατροί απαρνήθηκαν την περιγραφή των φλεβών του Ιπποκράτη, και επομένως έπαψε να υπάρχει το θεωρητικό υπόβαθρο των καναλιών. Έτσι ο αρχαίος Ελληνικός «βελονισμός» δεν μπόρεσε να αναπτυχθεί περαιτέρω, όπως ο βελονισμός στην Κίνα. Την ίδια περίοδο ο Παρακέλσος αμφισβητεί μεγάλο μέρος της παραδοσιακής ιατρικής σκέψης και γνώσης.

Ωστόσο η τεχνική της αφαίμαξης συνεχίζει να διδάσκεται στα πανεπιστήμια της Ευρώπης, αρχικά στη Μεσαιωνική Ιατρική του Σαλέρνου, στη συνέχεια στην Ιατρική Σχολή του Παρισιού και σε άλλες Ιατρικές Σχολές, και να εφαρμόζονται από τους χειρουργούς μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. (83) .

Η αφαίμαξη θεωρήθηκε ωφέλιμη για την θεραπεία σχεδόν κάθε ασθένειας ή συμπτώματος, από τον πόνο, την ακμή και το άσθμα, μέχρι τον καρκίνο και την ευλογιά. (95, 83,80) Ακόμη και η απώλεια αίματος από μια πληγή αντιμετωπίστηκε με την αφαίρεση περισσότερου αίματος. Θεωρήθηκε ότι η αφαίμαξη μείωνε τη φλεγμονή, γι αυτό και χρησιμοποιήθηκε στην πριν και ιδιαίτερα μετά την μετά τη χειρουργική επέμβαση. (83)

Εικόνα 16: τα σημεία της αφαίμαξης του Hans von Gersdorf, οπαδού της Ιπποκρατικής Ιατρικής. Από το βιβλίο: του Edbuch der Wundarzney 1517 (80)

Εκτός από την τομή με ή χωρίς και βεντούζα και τον καυτηριασμό, μια άλλη μέθοδος ήταν η τοποθέτηση βδέλλας για την αφαιμάξη μικρών ποσοτήτων αίματος. Στη δεκαετία του 1830, η Γαλλία εισήγαγε πάνω από 40 εκατομμύρια βδέλλες για να χρησιμοποιηθεί για αυτό το σκοπό! Στη Γαλλία, ο François Broussais (1771-1838) πίστευε ότι η φύση δεν είχε θεραπευτική δύναμη και η ασθένεια έπρεπε να ανασταλεί με ενεργά μέτρα. Για το σκοπό αυτό, εφάρμοζε βδέλλες σε όλο το σώμα και ήταν ένας ένθερμος υποστηρικτής της αφαιμάξης αμμοληψίας.

Η Αφαιμάξη έφτασε στο αποκορύφωμά της τον 18ο και 19ο αιώνα. Οι γιατροί την εποχή εκείνη την εποχή εφάρμοζαν συχνά αφαιμάξεις, μέχρι να λιποθυμήσουν οι ασθενείς. (81) Μερικοί ιστορικοί υποθέτουν ότι αυτό που σκότωσε τον Γιώργο Ουάσιγκτον δεν ήταν η αναπνευστική λοίμωξη του, αλλά το σοκ από 4 αφαιμάξεις που υποβλήθηκε σε μέσα σε 24 ώρες.

Ωστόσο, κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα ο σκεπτικισμός αυξήθηκε για την αξία της αφαιμάξης. Οι απόψεις περί αποτελεσματικότητας της αφαιμάξης αμφισβητήθηκαν από τον Pierre Louis (1787-1872), που θεωρείτο ο ιδρυτής της ιατρικής στατιστικής. Ο Λούις υποστήριξε ότι για τους περισσότερους ασθενείς δεν υπήρχαν πειστικές αποδείξεις για την υποστήριξη της αφαιμάξης. (88,89)

Αμφισβητήθηκαν και από τον John Hughes Bennett (1812-1875), του οποίου οι απόψεις σχετικά με την αφαιμάξη και την έλλειψη αποτελεσματικότητας προκάλεσαν μεγάλη διαμάχη στο θέμα του Εδιμβούργου. Σε μια εντυπωσιακή για την εποχή εκείνη στατιστική ανάλυση των επιπέδων επιβίωσης μετά από την πνευμονία στα ευρωπαϊκά και αμερικανικά νοσοκομεία, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αφαιμάξη δεν βελτίωσε την επιβίωση. (90,91) Ο Hughes Bennett κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «η υποστήριξη και η αποκατάσταση και όχι η τόνωση των θρεπτικών δυνάμεων του συστήματος και η αποφυγή όλων των αποδυναμωτικών θεραπειών, όπως χαμηλή διατροφή, αφαιμάξη, εμετικός τάρταρος κλπ θα πρέπει να αποτελούν την πρακτική στην πνευμονία.

Μία από τις θεωρίες που επικρατούσαν στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα ήταν ότι είχε επέλθει μια αλλαγή στη φύση των φλεγμονωδών ασθενειών στον ασθενικό τύπο ασθενούς σε σύγκριση με εκείνους που ήταν ασθενικοί. Το επιχείρημα ήταν ότι πριν από την εισαγωγή των σιδηροδρομικών ταξιδιών και της περιορισμένης ζωής των πόλεων, οι ασθενείς ήταν πιο ισχυροί και τα συμπτώματά τους απαιτούσαν εξαντλητική ή αντιφλογιστική θεραπεία, όπως η αφαιμάξη. (82)

Ως εκ τούτου χρειαζόταν τροφή, όπως με το τσάι βοείου κρέατος και το αλκοόλ. Ο ισχυρισμός ήταν ότι η επίδραση της ζωής στην πόλη, σε αντίθεση με τη ζωή στη χώρα, είχε οδηγήσει σε μια αλλαγή στο σύνταγμα του ανθρώπινου σώματος, και ως εκ τούτου την ανάγκη να αλλάξει ο τύπος της θεραπείας. Επιπλέον, μεγάλο μέρος αυτής της διαμάχης επικεντρώθηκε στην σύγχυση που έτυχε της έννοιας της φλεγμονής - η φλεγμονή ήταν ασθένεια ή σύμπτωμα ασθένειας; Η διάκριση μεταξύ σηπτικής και ασηπτικής φλεγμονής δεν εκτιμήθηκε την εποχή εκείνη. Η αιμοληψία ήταν το κύριο φάρμακο κατά της φλεγμονής στο λεγόμενο αντιφλογιστικό σχήμα που υποδεικνύεται για τους σφηνοειδείς ασθενείς, ενώ θεωρήθηκε ανεπιθύμητο στους ασθενείς με ασθένεια. (92,93)

4.7.6 Υπάρχουν ενδείξεις ότι η φλεβοτομία και ο καυτηριασμός ήταν αποτελεσματικοί?

Ωστόσο, η αναφορά και μόνο ότι η αφαίμαξη εφαρμόστηκε για χιλιάδες χρόνια σε ολόκληρο τον κόσμο μάλλον δείχνει ότι έδωσε κάποια θετικά αποτελέσματα. Σχετικά με την αποτελεσματικότητά της αφαίμαξης αναφέρει ο Cluerbuck το 1840 (81) «Η σημασία αφαίμαξης, ως ιατρικής θεραπείας, σε σύγκριση με άλλα μέσα θεραπείας, είναι σημαντική από διάφορες απόψεις.

Πρόκειται για μια θεραπευτική αγωγή που συνηθίζεται συχνά στη γενική πρακτική, και συχνά, από μόνο της, συμπιέζει όλα όσα περιμένουμε. Από την άποψη της αποτελεσματικότητάς της, καμία θεραπευτική αγωγή δεν μπορεί να συγκριθεί με την αφαίμαξη, ενώ σε πολυάριθμες περιπτώσεις, δεν υπάρχει κατάλληλο υποκατάστατο. Έχει άμεσο αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις και είναι αποτελεσματική εάν εφαρμοστεί δεόντως».

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η αναφορά αγωνιστή της Ελληνικής Επανάστασης προς τη Διοίκηση. (Βλαδίμηρος) « Η λοιμική νόσος ήτις με κατέθλιβεν ημέρες τριάντα δύο ... η παντελής έλλειψις σοφού ιατρού και η κάκιστη επίσκεψη ενός αγύρτη μ' επλησίασαν εις τον τάφο. εις τα μέρη μας η άφιξις του Πρίγκιπα Υψηλάντη μετά του Ιατρού Σοφιανόπουλου μου επρόλαβε τον θάνατο με φλεβοτομίας και όσα η επιστήμη υπαγόρευσε». (84)

Η αφαιμάξη συνέχισε να έχει τους υποστηρικτές τις επόμενες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Η παραδοσιακή άποψη της αξίας της αφαιμάξης επιβεβαιώθηκε επίσης από τον William Pulteney Alison (1790-1859).⁽⁸³⁾ Επίσης ο Δρ W.O. Markham (1818-1891), που εργαζόταν στο Νοσοκομείο St Mary's σε διάλεξή του στο Βασιλικό Κολέγιο Ιατρών στο Λονδίνο το 1864, ανέφερε ότι «η αφαιμάξη, σωστά εφαρμοσμένη, είναι τώρα, όπως ήταν ποτέ, μια καλή θεραπεία για τη νόσο» και έκανε έκκληση για τη σωστή χρήση αφαιμάξης, υπό ορισμένες συνθήκες, που πραγματοποιούνταν λιγότερο συχνά από ό, τι πριν. ⁽⁸³⁾

5.0 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η αρχαία Ελληνική Ιατρική με την τομή, την αφαιμάξη, τη και τον καυτηριασμό κατά μήκος των καναλιών του Ιπποκράτη και η χορήγηση βοτάνων αποτέλεσε αδιαμφισβήτητα μία εναλλακτική Ιατρική, παρόμοια με αυτή που εφαρμόζονταν στην Κίνα.

Ως πιθανό συμπέρασμα για τις κοινές θεραπείες της Αρχαίας Ελληνικής Ιατρικής και της Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής θεωρούμε την μετάδοση ιατρικών γνώσεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης ή και αντίστροφα κατά το χρονικό διάστημα 1000 και 500 π.Χ. Η ύπαρξη διαδρομών από τα ανατολικά προς τα δυτικά είναι εμφανής από την ύπαρξη απομιμήσεων μεταξιού στην Αίγυπτο, πολύ πριν τις πρώτες γραπτές πηγές που τις αναφέρουν, ενώ η Κως, το κέντρο της Ελληνικής Ιατρικής, ήταν κέντρο της σηροτροφίας.

Η ανταλλαγή των επιστημονικών και φιλοσοφικών ιδεών με το εμπόριο και η κοινή ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης στην Κίνα, Περσία και την Ελλάδα.

Τον τέταρτο αιώνα π.Χ., η μακεδονική αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σπουδαστής του Αριστοτέλη, απλώνεται στα βασίλεια των Ινδών και το εμπόριο κατά μήκος του δρόμου του μεταξιού έφερε τις ιδέες προς δυσμάς στις ελληνικές εμπορικές πολιτείες. Ο Δρόμος του Μεταξιού αποτελείται από 7000 μίλια αρχαίων εμπορικών δρόμων που βοήθησαν στην ίδρυση των μεγάλων πολιτισμών της Κίνας και της Περσίας.

Αυτές οι εμπορικές διαδρομές ενέπνευσαν τον νεαρό Αλέξανδρο να ταξιδέψει μακρύτερα με τον στρατό του από οποιονδήποτε άλλο ηγέτη στον ελληνικό κόσμο μπροστά του και να διατηρήσει τους πολιτισμούς που κατέκτησε, αντί να τους καταστρέψει, ενσωματώνοντας ιδέες, επιστήμη, θρησκεία και φιλοσοφία να δημιουργήσουν μεγαλύτερους πολιτισμούς.

Το όνομα, ο Δρόμος του Μεταξιού, ήρθε αργότερα στην ιστορία, με την ανάπτυξη και τη δημοτικότητα του νήματος μεταξοσκώληκα, αλλά οι εμπορικές διαδρομές προηγήθηκαν του μεταξωτού εμπορίου από χιλιάδες χρόνια. Το ναυτικό εμπόριο ήταν επίσης εκτεταμένο, με την Αγία Γραφή να τεκμηριώνει την εισαγωγή χρυσού και σκληρού ξύλου από την Ινδία δια θαλάσσης κατά την εποχή του Σολομώντα ήδη από το 1000 π.Χ. (Kings, 11, ix, 21). Μέχρι το 700 π.Χ., το εξωτερικό εμπόριο ήταν εκτεταμένο και πολλά αντικείμενα τεκμηριώνουν την ανταλλαγή αγαθών και πλούτου μεταξύ Κίνας και Μεσοποταμίας μέσω της Ινδίας. Μέχρι τον πέμπτο αιώνα π.Χ., υπάρχει τεκμηρίωση για την εισαγωγή ρυζιού και παγωνιών από την Ινδία στην Ελλάδα.

Οι πλούτοι που ανταλλάσσονται μεταξύ των πολιτισμών αποτελούνται από περισσότερα από μέταλλα και τρόφιμα, με πληροφορίες και ιδέες πολύτιμες. Οι πολιτισμοί έπρεπε να πιστέψουν ότι οι ηγέτες που ακολούθησαν ήταν ανώτεροι στη νοημοσύνη και κατανόησαν τα μυστήρια της ζωής. Έτσι, μαζί με τα νέα μέταλλα και την τεχνολογία, τα τρόφιμα και τα φάρμακα, τα υφάσματα και οι πολύτιμοι λίθοι, ήρθε ένα εμπόριο γνώσης και κατανόησης. Το εμπόριο από την εύφορη ημισέληνο της Μεσοποταμίας προς τη Μογγολία ήταν καλά τεκμηριωμένο ήδη από το 6000 π.Χ. και αποδεικνύεται ότι οι κατσίκες και τα πρόβατα μεταφέρθηκαν από τη Νοτιοδυτική Ασία στην Αίγυπτο την 7η χιλιετία π.Χ. Από την 4η χιλιετία π.Χ., ο πολύτιμος λίθος lapislazuli διακινήθηκε πολύ από τη μόνη γνωστή πηγή του, στο σημερινό Αφγανιστάν, στην Αίγυπτο. Την 2η χιλιετία π.Χ., αυτή η lapislazuli, και το νεφρίτη από κοντινά μεταλλεία, έρεε στην Κίνα. Ο Περσικός Βασιλικός Δρόμος έτρεξε από τον Τίγρη σε αυτό που είναι τώρα η Τουρκία και διατηρήθηκε από την αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών ή την Περσική Αυτοκρατορία που επεκτάθηκε στην Ευρώπη από το 500 έως το 300 π.Χ., πριν την ήττα από τον Αλέξανδρο. Οι πιο διάσημες αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτής της αυτοκρατορίας και της Ελλάδας ήταν οι μεγάλες μάχες μεταξύ του Ξέρξη και των Ελλήνων.

Αν και η ευρωπαϊκή ιστορία παραλείπει να αναφέρει τους μεγάλους κινεζικούς και ινδουιστικούς πολιτισμούς, το γεγονός του εμπορίου και της επαφής είναι εμφανές και η επιρροή των μεγάλων ταοϊστών από την Κίνα στη σκέψη και την επιστήμη του ελληνιστικού πολιτισμού είναι επίσης εμφανής. Μέχρι τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, οι συχνές εμπορικές αποστολές από την Κίνα προς τη Βακθρία και την Πάρθια, στην ανατολική άκρη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, είναι καλά τεκμηριωμένες.

Πριν από αυτό, κατά την εποχή του Σωκράτη, υπάρχουν αναφορές από τη βίβλο (Βιβλίο της Εσθήρ) για αποστολές από τη Σούσα, ανατολικά του Τίγρη, στα βασίλεια της Ινδίας και του Κους. Τα τελευταία χρόνια, οι ανασκαφές έχουν αποκαλύψει τις μούμιες του Καυκάσου Tarim στην περιοχή Loulan κατά μήκος του μεταξωτού δρόμου, που χρονολογείται από το 1600 π.Χ. Αυτό δείχνει τουλάχιστον την επαφή μεταξύ Ανατολής και Δύσης, αν όχι κοινής καταγωγής για πολλούς λαούς.

Στην πορεία του χρόνου η θεραπευτική τέχνη των αφαιμάξεων υπέστη διωγμούς, ενώ το τελειωτικό χτύπημα ήλθε από την περιγραφή του Χάρβευ για την κυκλοφορία του αίματος. Ήταν αναμενόμενο η Ιατρική στην Ελλάδα να προσαρμοστεί στην Ιατρική της δύσης και πολλά κομμάτια της Αρχαίας Ελληνικής γνώσης να σκεπαστούν από την λήθη.

Οι Κινέζοι αντίθετα διατήρησαν στην πορεία του χρόνου τις αρχαίες θεραπευτικές τέχνες τους. Είναι η φύση τους πολιτισμού τους που επέτρεψε την συντήρηση της μνήμης. Μην ξεχνάμε βέβαια ότι ο βελονισμός στην πορεία του χρόνου γνώρισε υφέσεις και εξάρσεις και στην ίδια την Κίνα.

6. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εισαγωγή - Σκοπός

Όταν μελετάμε παράλληλα την Ιπποκρατική Ιατρική και την Παραδοσιακή Κινέζικη Ιατρική, δεν μπορεί κανείς να χάσει μερικές ενδιαφέρουσες ομοιότητες μεταξύ τους. Σε αυτό το άρθρο, επιδιώξαμε να περιγράψουμε τις πιο σχετικές ομοιότητες που προκαλούνται κατά την έρευνά μας.

Μέθοδος

Ακολουθήσαμε τους κανόνες της ιστορικής έρευνας. Μελετήσαμε τις βασικές πηγές της Ιπποκρατικής Ιατρικής που διατίθενται στη βιβλιογραφία και συγκρίναμε τα δόγματα της με αυτά της Παραδοσιακής Κινέζικης Ιατρικής.

Αποτελέσματα

Δεδομένου του χρονικού διαστήματος που έχει παρέλθει από την εγκατάλειψη των ιπποκρατικών πρακτικών, είναι αρκετά δύσκολο να ανακτηθούν ακριβείς πληροφορίες σχετικά με τις ιατρικές πρακτικές και τις συνταγές των «φαρμάκων» του. Από την άλλη πλευρά, τα δόγματα της κινεζικής ιατρικής φαίνεται να έχουν επιβιώσει, πιο λεπτομερή και ισχυρά κατά τη διάρκεια των αιώνων, καθώς εξακολουθούν να ασκούνται σε απέραντους πληθυσμούς της Άπω Ανατολής. Οι τοποθεσίες φλεβοτομίας και καυτηριασμού που προτείνονται από τον Ιπποκράτη και τα μεσημβρινά μονοπάτια της κινεζικής ιατρικής φαίνονται αρκετά ανάλογες στην εννοιοποίησή τους, καθώς και στον χωρικό εντοπισμό. Υπάρχουν επίσης πολλές τοπογραφικά κοινές τοποθεσίες στην ονοματολογία του βελονισμού και στους χώρους παρέμβασης που πρότεινε ο Ιπποκράτης για τα περισσότερα από τα επώδυνα σύνδρομα. Ορισμένες παρόμοιες βάσεις για τη θεραπεία του πόνου μπορεί να έχουν την προέλευσή τους σε πιθανές πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ του 5ου και του δέκατου αιώνα π.Χ., αλλά εξακολουθούν να στερούνται τα σχετικά θετικά στοιχεία.

Συμπεράσματα

Πολλές ομοιότητες φαίνεται να υπάρχουν μεταξύ αυτών των αρχαίων αλλά διακριτών ιατρικών σχολών. Η πιθανότητα πιθανής αλληλεπίδρασης μεταξύ των φιλοξενούμενων πολιτισμών τους δεν μπορεί να αποδειχθεί, αλλά φαίνεται αρκετά πιθανή.

7. SUMMARY

Aim-Background

When studying the Hippocratic Medicine and the Traditional Chinese Medicine in parallel, one cannot miss some intriguing similarities between them. In this article, we sought to describe the most pertinent similarities that arose during our research.

When studying the Hippocratic Medicine and the Traditional Chinese Medicine in parallel, one cannot miss some intriguing similarities between them. In this article, we sought to describe the most pertinent similarities that arose during our research.

Methods

We reviewed the two main resources of Hippocratic Medicine available in the literature and compared its doctrines with those of the Traditional Chinese Medicine.

Results

Given the length of time that has elapsed since the abandonment of Hippocratic practices, it is quite difficult to retrieve accurate information on its medical practices and the recipes of his “medicines”. On the other hand, the Chinese Medicine doctrines seem to have survived, more detailed and robust through the ages as they are still practiced in vast in the Far East populations. The phlebotomy and cauterisation sites proposed by Hippocrates and the meridian paths of the Chinese Medicine look quite analogous in their conceptualisation, as well as in spatial locating. There are also a lot of topographically common sites in the acupuncture nomenclature and the sites for intervention that Hippocrates proposed for most of the painful syndromes. Some similar bases in the treatment of pain may have their origin in possible cultural exchanges between the fifth and tenth century BC but are still lacking the relative affirmative data.

Conclusions

Multiple similarities seem to exist between these ancient but distinct medical schools. The likelihood of potential interaction between their hosting civilizations cannot be proven, yet it seems quite possible

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. IASP Sub-committee on Taxonomy. Pain terms: a list with definitions and notes on usage. Pain 1980; 8: 249-52
2. Rey R. Histoire de la douleur. La Decouverte, Paris, 1993, 5
3. Bagley A., Chiron the Educator, University of Minnesota (2000)
4. Hart, G. Asclepius: The God of Medicine (Royal Society of Medicine Press, 2000)
5. The Hymns of Orpheus Translated by Thomas Taylor London [1792]
6. Riethmüller, JW. Asklepios: Heiligtümer und Kulte, Heidelberg, Verlag Archäologie und Geschichte, 2005, ISBN 3-935289-30-8
7. Edelstein Λ, Edelstein E. Asclepius: Collection and Interpretation of the Testimonies. JHU Press, 1998.
8. L' Iliade et l' Odyssee par HomereEbooksLivreS et Gratuits. [http:// www.ebooksgratuits.com](http://www.ebooksgratuits.com)
9. Aretaios Th. The surgery of the ancient Greeks (in Griechk) Athen 1864
10. SofoclesPhiloktetes English translation by Thomas Francklin (Internet Classics Archive): <http://classics.mit.edu/Sophocles/philoct.html>
11. Apollonius of RodesArgonautika. English, Greek and Ancient Greek Edition, Translator R. C. Seaton Loeb Classical Library, 1990
12. Kingsley P. Ancient philosophy, mystery, and magic: Empedocles and Pythagorean tradition. Oxford University Press, Oxford, 1995
13. Burkert W, Lore and Science in Ancient Pythagoreanism, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1972.
14. Kiarokas MS. Hippocrates of Kos. Heptalophos, Athens, 2003

15. JONES WHS. Hippocrates collected works I. Harvard University Press, Cambridge, 1868. Available at: <http://daedalus.umkc.edu/hippocrates/HippocratesLoeb1/page.ix.php>
16. Craik E.M. Hippocratic Bodily “Channels” and Oriental Parallels. *Med Hist.* 2009 Jan; 53(1): 105–116.
17. Parker, S. (1993). *Human Body*. London: Dorling Kindersley.
18. Porter, R. (1997). *The Greatest Benefit to Mankind-A Medical History of Humanity From Antiquity to the Present*. London: HarperCollins.
19. Ιπποκράτους άπαντα Νόμοι ΙΧ, 857 c-e).
20. Ιπποκράτους άπαντα Περί διαίτης οξέων, παρ.9,11-12
21. Ιπποκράτους άπαντα «Περί αέρων υδάτων τόπων»
22. Ιπποκράτους άπαντα «Περί ιερής νούσου», παρ.1).
23. Ιπποκράτους άπαντα Περί ιερής νούσου”, παρ.14-17).
24. Ιπποκράτους άπαντα Περί διαίτης οξέων, παρ. 18).
25. W.H.S. Jones, <<Hippocrates Collected Works I>>σελ.37, Cambridge Harvard University Press 1868
26. Βλάχος Κ, Χριστοπούλου Α. Παπαδόπουλος Γ. Η χειρουργική στην Ελλάδα μέχρι τον 19^ο αιώνα Εκδόσεις Εφύρα Θωάννινα 2020 2
27. Ιπποκράτους άπαντα «Περί Αρχαίας Ιατρικής».
28. NeiJing de HuangDi, Πλήρες κείμενο της Σωματικής Ιατρικής του HuangDi
29. Ιπποκράτους, Περί αρχαίης ιατρικής, 2, μτφ Β. Μαδηλαράς. Αρχαία Ελληνική Γραμματεία 93, Κάκτος
30. Balzer, W., and A. Eleftheriadis. “A Reconstruction of the Hippocratic Humoral Theory of Health.” *Journal for General Philosophy of Science / Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie*. 22.2. 1991. 207–227. JSTOR. Web. 15 Nov. 2015.

31. Ιπποκράτους άπαντα ("Περί Ιερής Νόσου 4 σελίδα 263
32. Ιπποκράτους άπαντα Περί Νούσων το Πρώτον, παράγραφος 11, σελίδα 43
33. Ιπποκράτους άπαντα Νούσων το Δεύτερον, παράγραφος 6, σελίδα 101 – 103
34. Aristotle, History of animals, 513b 27–28.
35. Rey R. Histoire de la douleur. La Decouverte, Paris, 1993, 5
36. ΛυπουρλήςΔ. *ΙπποκρατικήΙατρική*. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1983:19–28
37. Τσούρας Σ. *Ιστορία της Ιατρικής*. Τεύχος Α. Θεσσαλονίκη, 1980:52–128
38. SabatowskiR, RadbruchL, SchaferD, GrondS, LehmannKA. Einführung in die Geschichte der Schmerztherapie. *Anaesthesist*1999, 48:820–8
39. Hippocratic works—eight volumes of the Loeb Classical Library (by different scholars), Cambridge, MA, and London, Harvard University Press, 1923–95.
40. Wang ZR.[On the historiographical attributes of bibliography and theories of school in Traditional Chinese Medicine (TCM)]. *Zhonghua Yi Shi Za Zhi*. 2010 Jan;40(1):42-4.
41. Luo Y, Wang CZ, Hesse-Fong J, Lin JG, Yuan CS Application of Chinese Medicine in Acute and Critical Medical Conditions. *Am J Chin Med*. 2019;47(6):1223-1235. doi: 10.1142/S0192415X19500629. Epub 2019 Sep 10.
42. ΤΗΛΙΚΙΔΗΣ Ι. Α. ΒΑΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΚΙΝΕΖΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ. Εκδόσεις Πολιτεία 1999 Αθήνα
43. Τεμπέλης Γ. Σημειώσεις βασικής θεωρίας παραδοσιακής κινέζικης ιατρικής και βελονισμού. ΕκδόσειςΕΤΡΑ 2016. Αθήνα
44. Tzimas P, Triantafyllou C, Petrou A, Papadopou;os G. The treatment of pain disease in the Ippocratic era. *Hellenic Journal of Surgery* volume 92, pages71–75 (2020)

45. Tilikidis A, Mroukouvalas X. The Channels of Ippocrates YinYang.gr From 2o International TCM Congress Athen 30/6 - 1 /7/ 2012
46. Oss. 11–18 in E Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, 10 vols, Paris, J-B Baillière, 1839–61 ; vol 9 : 182–94.
47. ΠΕΡΙ ΟΣΤΕΩΝ ΦΥΣΙΟΣ. Άπαντα Ιπποκράτη Εκδόσεις Κάκτος
48. Oss.12. in E Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, 10 vols, Paris, J-B Baillière, 1839–61 ; 9 : 182 .
49. ΠΕΡΙ ΟΣΤΕΩΝ ΦΥΣΙΟΣ. Άπαντα Ιπποκράτη, τόμος 4^{ος} Εκδόσεις Κάκτος
50. Loc. Hom.3 in E L ittré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, 10 vols, Paris, J-B Baillière, 1839–61; Vol 6 : 280].
51. Tilikidis A. Greek Acupuncture. Meridians and points according to Ippokrates. AkademiaAthen 2014
52. Tilikidis A, Mroukouvalas X. The Channels of Ippocrates YinYang.gr From 2o International TCM Congress Athen 30/6 - 1 /7/ 2012
53. ;ArantatoyIppokr;ath. Περί φύσεως του ανθρώπου παράγραφος 11
54. Rey R. Histoire de la douleur. LaDecouverte, Paris, 1993, 5
55. Αποστολίδη Π. Ερμηνευτικό λεξικό πασών των λέξεων του Ιπποκράτους, Εκδ Γαβρηλίδη, Αθήνα 1997
56. Astyrakaki E, Papaioannou A, Askitopoulou H. References to anesthesia, pain, and analgesia in the Hippocratic Collection. AnesthAnalg. 2010 Jan 1;110(1):188-94. doi: 0.1213/ane.0b013e3181b188c2. Epub 2009 Oct 27.
57. Jouanna J. Ιπποκράτης, Ινστιτούτο του Βιβλίου &Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1998
58. Ιπποκράτους άπαντα «Περί Ιατρού»
59. Ιπποκράτους . Περί γυναικείης φύσεως 89. Στο: Μανδηλαράς Β (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια): *Ιπποκράτους Άπαντα*. Τόμος 9. Εκδόσεις Κάκτος, 1992

60. Ιπποκράτους . Περί γυναικείων το δεύτερον 4, 7, 16, 19, 20, 22,26, 28, 32, 35, 41, 47, 48, 52, 53, 83, 85, 89, 92, 97–100, 103. Στο: Μανδηλαράς Β (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια): *Ιπποκράτους Άπαντα*. Τόμος 8. Εκδόσεις Κάκτος,
61. Ιπποκράτους . Περί γυναικείων το πρώτον 1, 34, 51, 78. Στο: Μανδηλαράς Β (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια): *Ιπποκράτους Άπαντα*. Τόμος 7. Εκδόσεις Κάκτος, 1992
62. Ιπποκράτους . Περί γυναικείων το πρώτον 1, 34, 51, 78. Στο: Μανδηλαράς Β (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια): *Ιπποκράτους Άπαντα*. Τόμος 7. Εκδόσεις Κάκτος, 1992
63. Περί των εντός παθών 13
64. Περί Νούσων το Δεύτερο 55 σελίδα 191 –
65. Περί φύσεως του Ανθρώπου Παράγραφος 11,
66. «Περί των Εντός Παθών παράγραφος 19»:
67. Περί Νουσων το δεύτερο, παράγραφος 55 (192 – 93)
68. «Ενδημιών το 5, παράγραφος 69
69. Περί των εντός παθών 51
70. Περί ασθενειών» παράγραφος 2
71. Ιπποκράτους . Περί νουσών το τρίτον 1, 12. Στο: Μανδηλαράς Β (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια): *Ιπποκράτους Άπαντα*. Τόμος 15. Εκδόσεις Κάκτος, 1992

Ιπποκράτους .
72. Περί γυναικείων το δεύτερον 4, 7, 16, 19, 20, 22, 26, 28, 32, 35, 41, 47, 48, 52, 53, 83, 85, 89, 92, 97–100, 103. Στο: Μανδηλαράς Β (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια): *Ιπποκράτους Άπαντα*. Τόμος 8. Εκδόσεις Κάκτος, 1992
73. Ιπποκράτους . Περί επιδημιών το έβδομον 3, 4, 47, 64, 78. Στο: Μανδηλαράς Β (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια): *Ιπποκράτους Άπαντα*. Τόμος 14. ΕκδόσειςΚάκτος, 1992

74. Gerry Greenstone,, The history of bloodletting, BCMJ, Vol. 52, No. 1, January, February 2010, page(s) 12-14 Premise
75. Αρεταίος Θ. Ηχειρουργικήπαρ' ΕλληνισιΑθήνα 1864Aristotle, History of animals, 513b 27–28.
76. Jürgen Kovacs and Paul U Unschuld, Essential subtleties on the silver sea: the Yin-haijing-wei, a Chinese classic on ophthalmology, Berkeley, and London, University of California Press, 1998.
77. Vid. Ac. 3 in E Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate, 10 vols, Paris, J-B Baillièrre, 1839–61; 9. 154.
78. Περίόρασης 3 ΆπανταΙπποκράτηΤόμος 3^{ος}ΕκδόσειςΚάκτος
79. Cheng Xinnong (ed.), Chinese acupuncture and moxibustion, Beijing, Foreign Language Press, 1987, esp. pp. 231–3.
80. Gersdorff, Hans von. Feldtbuch der Wundartzney : newlich getruckt und gebessert. (Strassburg: Hans SchottenzumThyergarten, [1528]).
81. CluuerbuckHenry Bloodletting - Preventionandcureofdisease S Highley , 32 Fleet – street London 1840
82. Celsus 7. 7. 15; Galen, op. cit., note 19 above, De methodo medendi, 10. 937–42.
83. «The history of bloodletting | BC Medical Journal». eb.archive.org.
<http://web.archive.org/http://www.bcmj.org/premise/history-bloodletting>.
Ανακτήθηκε στις 2014-01-27.
84. Βλαδίμηρος Λάζαρος. Γιατροί και Ιατρική στην Επανάσταση Αθήνα 20010
85. Markham, WO. The uses of bloodletting in disease. *Br Med J* 1864; 1: 359–63.
<http://dx.doi.org/10.1136/bmj.1.170.359>
86. Haddon, J. Venesection. *Br Med J* 1915; 1:1069.
87. Hone, CR. *The life of Dr John Radcliffe*. London: Faber and Faber; 1950.
88. Louis PCA. *Researches on the effects of bloodletting on some inflammatory diseases*. Boston: Hilliard Gray; 1836.
89. Morabia A. Pierre-Charles-Alexandre Louis and the evaluation of bloodletting. *JRSocMed*2006; 99:158–60.
90. Hughes Bennett J. *The restorative treatment of pneumonia*. Edinburgh: Adam & Black; 1865.

91. Hughes Bennett J. Observations on the restorative treatment of pneumonia. *BrMedJ*1866; 1:627–30.
92. Warner JH. Contested traditions: John Hughes Bennett and the bloodletting controversy. *Proc R Coll Physicians (Edinb)* 1997; 27 (Suppl 3):22–31.
93. King LS. The bloodletting controversy: a study in the scientific method. *Bull Hist Med* 1961; 35:1–14.
94. Balzer, W., and A. Eleftheriadis. “A Reconstruction of the Hippocratic Humoral Theory of Health.” *Journal for General Philosophy of Science / Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie*. 22.2. 1991. 207–227. *JSTOR*. Web. 15 Nov. 2015.
95. Διονύσιος Πύρρος <<Εγκόλπιον των γιατρών>> Ναύπλιο 1831